

Pták roku 2022

Zvonek zelený
Chloris chloris

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

1 | 2022

22. 2. – 7. 3. | Třetí zimní sčítání v rámci liniového sčítání druhů (LSD); birdlife.cz/lsd
 5. 3. | Jarní členská schůze Jihočeského ornitologického klubu, České Budějovice; jokcso.webnode.cz
 7. 3. | Výroční schůze Moravského ornitologického spolku, online; mos-cso.cz
 9. 3. | Ornitolog na drátě: 25. díl: Šplhavci; birdlife.cz/ornitolog-na-drate
 12.–13. 3. a 16.–17. 4. | Zimní sčítání vodních ptáků ve středních a východních Čechách; scitanistic.webnode.cz
 26. 3. | Jarní členská schůze Jihomoravské pobočky ČSO, Brno; jmpcso.cz
duben–květen | Víťání ptačího zpěvu na mnoha místech ČR; aktuální informace na birdlife.cz
 13. 4. | Ornitolog na drátě: 26. díl: Ptačí zpěv; birdlife.cz/ornitolog-na-drate
 15. 4. – 10. 5. | První hnízdní sčítání v rámci liniového sčítání druhů; birdlife.cz/lsd
 11. 5. | Ornitolog na drátě: 27. díl; birdlife.cz/ornitolog-na-drate
 23. 5. | Třetí žákovská ornitologická konference, Praha; birdlife.cz/zakovska-konference

Foto: Ivan Mikšík

Plán exkurzí ČSO na rok 2022

Kozmické ptačí louky, CHKO Poodří, SV Morava | 29. 4. – 1. 5. | autobusový zájezd s vlastní dopravou na místo

Camargue a kaňon Verdon | *Dva termíny!* 3.–8. 5. a 7.–12. 5. | autobusový zájezd

Krkonoše | (3.)4.–5. 6. | víkendový autobusový zájezd

Irsko | *Dva termíny!* 26. 6. – 3. 7. a 3.–10. 7. | letecký zájezd

NP Hortobágy | říjen | autobusový zájezd
 Plán exkurzí je pouze orientační.

Sledujte aktuální informace na primaroute.cz a birdlife.cz/exkurze.

Nákupem v dobročinném obchodu ČSO potěšíte lidi i ptáky! eshop.birdlife.cz

Partneři kampaně Pták roku 2022

- 1 | Úvodník / *Becki Lawsonová*
 1 | Z terénu i z kanceláře / *Věra Sychrová*

Letem ptačím světem Bány Kaminiecké

- 2 | Ptačí chřipka opět zasáhla Evropu
 2 | Azorským hýlům se blýská na lepší časy
 2 | Tajemný obyvatel velehor

Pták roku

- 3–6 | Zvonek zelený ptákem roku 2022 / *Alena Klvaňová*
 6–7 | Neprávem opomíjený fešák v zeleném kabátku / *Petr Procházka*
 8–9 | Zvonek zelený objektivem
 10–11 | Zelení protinožci / *Tomáš Grim*
 12 | Zvonek zelený – stálý, nebo tažný druh? / *Jaroslav Cepák*
 15–17 | Rok zvonka / *Alena Klvaňová, Pavel Procházka*

Mladým ornitologům

- 18 | Krutihlavovy hlavolamy / *Vladka Sládečková*
 18 | Polet se mnou do přírody / *Gabriela Dobruská*

Ptačí svět v říši umění

- 19 | Pták roku 2022 ve sbírkách filatelistů / *Daniel Razím*

Nové knihy

- 20 | Karel Šťastný – Anton Křištín: Ottův obrazový atlas. Ptáci Česka a Slovenska / *Alena Klvaňová*
 20 | Milan Zygmont: Fotografujeme ptáky / *Tomáš Grim*

Rozhovor

- 21–23 | Hleďtete příležitost ve všem, co se nabízí. Rozhovor s Jaroslavem Kolečkem / *Alena Klvaňová*

V ohrožení

- 24–25 | Biopásky – ostrovy života ve sterilní zemědělské krajině / *Martin Šálek*
 25 | Kde je příliš jedů a hnojiv, tam chybí hmyz i ptáci / *Alena Klvaňová*
 26–27 | Krmítka ptákům pomáhají. Anebo škodí? / *Zdeněk Vermouzek*
 28–29 | Polní krajina pro lidi i pro ptáky / *Karolina Mikšlová, Václav Zámečník*

Ze života ČSO

- 30 | Pátrání po nemocném zvonkovi / *Alena Jechumtál Skálová*
 31 | Letošní Ptačí hodinka byla opět rekordní / *Alena Jechumtál Skálová*

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XXIX, číslo 1/2022

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO).

Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 252/34, 150 00, Praha 5 – Smíchov, tel.: 777 330 355, www.birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada: **Alena Klvaňová**, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka
Jaroslav Cepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz | **Gabriela Dobruská**, dobruska@birdlife.cz | **Lucie Hošková**, hoskova@birdlife.cz | **Barbora Kaminiecká**, barbora.kaminiecka@nature.cz | **Jiří Sládeček**, sladeczek@psp.cz | **Věra Sychrová**, sychrova@birdlife.cz | **Zdeněk Vermouzek**, verm@birdlife.cz | **Lukáš Viktora**, viktora@birdlife.cz

Vychází čtyřikrát ročně. **Pro členy ČSO zdarma, roční předplatné 350 Kč.**

Obsah a některá čísla najdete v pdf na birdlife.cz/ptaci-svet.

Grafický návrh a sazba: **Jiří Kaláček** (www.kalacek.cz)

Tisk: **Grafotechna plus, s. r. o., Praha**

Jazyková korektura: **Milan Bronclík**

Toto číslo vyšlo 25. 2. 2022 v nákladu 12 500 výtisků.

Uzávěrka příštího čísla je 30. 3. 2022. Vyjde v květnu.

Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. **ISBN 978-80-87572-61-0.**

Redakce děkuje všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: Na obálce: Zvonek zelený (*Chloris chloris*) na snímku Michala Lutonského.

Na vydávání časopisu přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.

Přspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte archiv časopisu na birdlife.cz/ptacisvet

a profil na facebook.com/Ptacisvet.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolný zájmový spolek zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 6000 členů. Pracuje na vlastních i mezinárodních projektech, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V Česku zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Příběh výzkumu trichomonózy u pěnkavovitých ptáků ve Velké Británii se začal psát v roce 2005, kdy jsme tuto nemoc poprvé diagnostikovali u zvonků zelených. Studie odhalily, že za jejím propuknutím stojí jediný klonální kmen bičenky drubeží, který napadá nejčastěji zvonky a pěnkavy obecné. Trichomonóza pěnkav se rychle stala nejrozšířenější nakažlivou chorobou, která zabíjí drobné pěvce, a je tomu tak dodnes. Domníváme se, že parazit se na pěnkavovité ptáky přenesl z holubů, a to pravděpodobně u společných zdrojů potravy nebo vody v soukromých zahradách. V roce 2008 se bičenka dostala z Velké Británie do Skandinávie a za pravděpodobný vektor jejího šíření byly označeny tažné pěnkavy obecné. V následujících letech se pak onemocnění rozšířilo do ostatních zemí kontinentální Evropy, zřejmě prostřednictvím dalších přesunů ptáků.

Již od počátku 90. let 20. století nám při monitoringu zdraví živočichů pomáhají spolupracovníci programů občanské vědy. V projektu *Garden Wildlife Health* (Zdraví živočichů volně žijících v zahradách; gardenwildlifehealth.org) vyzýváme veřejnost, aby nám hlásila pozorování nemocných nebo uhynulých ptáků (a dalších živočichů), a my tak mohli vyšetřit příčinu problému. K zapojení do projektu účastníky motivuje starost o dobré životní podmínky volně žijících zvířat a také zájem o osvědčené postupy správného přikrmování, které pomáhají dostat nemoci pod kontrolu a zabránit jejich výskytu.

Náš veterinární tým z Londýnské zoologické společnosti spolupracuje i s vědci z BTO a Královské společnosti pro ochranu ptáků (RSPB). Díky sledování náklady a souborům dat z monitoringu ptačích populací jsme zjistili, že výskyt a šíření trichomonózy vedly k výraznému a pokračujícímu úbytku zvonka zeleného v celostátním měřítku. V důsledku tohoto onemocnění byl zvonek nedávno ve Velké Británii zařazen mezi ochrannářsky významné druhy a v žebříčku se posunul z kategorie nejméně ohrožených ptáků rovnou mezi druhy ohrožené nejvíce.

Seznam nových onemocnění, která mají nepříznivý dopad na populace volně žijících ptáků, bohužel celosvětově roste. Abychom se o hrozbách, kterým ptáci čelí, a o tom, jak je v budoucnu zmírňovat, dozvěděli více, je zapotřebí týmové spolupráce veřejnosti, veterinářů a ornitologů.

Becki Lawsonová je veterinářka, odbornice na choroby volně žijících zvířat a vedoucí výzkumná pracovnice Londýnské zoologické společnosti

Foto: archiv autorky

Foto: Miloslav Anderle, Flickr, ČSO

Čtvrtého ročníku sčítání ptáků na krmítkách se zúčastnilo přes 35 tisíc dobrovolníků, kteří poskytli údaje z 24 tisíc jednotlivých sčítání. Stejně jako v uplynulých ročnících byla nejčastějším hostem krmítek sýkora koňadra. Díky dlouhodobému programu občanské vědy Ptačí hodinka lépe porozumíme změnám v populacích přezimujících ptáků.

✚ **V ptačím parku Kosteliska u Dubňan jsme 16. října uspořádali první Festival ptactva.**

Na této oslavě ptačí migrace jsem spolu s pěti desítkami účastníků měli štěstí i na vzácné kormorány malé či luňáka červeného.

✚ **Na začátku listopadu jsme na Mnišských loukách poprvé uspořádali podzimní dobrovolnickou brigádu.** Díky pomoci čtyř desítek dobrovolníků se podařilo zbavit ptačí park odpadků a také vyčistit od stařiny a náletů okolí budoucí první tůně pro bahňáky.

✚ **První listopadovou sobotu jsme se v Náprstkově muzeu setkali na členské schůzi ČSO.** Sedmihodinový program byl nabitý přednáškami a novinkami. Tradičně jsme předali cenu ČSO. Získal ji Karel Machač za 40 let účasti v Jednotném programu sčítání ptáků a členové autorského týmu Evropského atlasu hnízdního rozšíření ptáků. Záznam schůze je k dispozici na [youtube.com/CSOBirdLife](https://www.youtube.com/CSOBirdLife).

✚ **Na YouTube kanálu ČSO jsme zveřejnili dokument *Slyšet sýčka*.** Film režiséra Jana Hoška líčí osud naší nejohroženější sovy a už stihl získat ocenění na mezinárodním festivalu Prague Science Film Fest. Na YouTube kanálu najdete i novinku *Hygiena na krmítku – přikrmujeme správně a zodpovědně* a všechny díly webinaru *Ornitolog na drátě*.

✚ **Na podzim jsme se zahraničními kolegy uveřejnili dvě studie v prestižních vědeckých časopisech.** První studie v *Nature Communications* ukazuje, že zpěv ptáků je na jaře čím dál tišší a méně různorodý, což může ovlivnit i lidské zdraví a vztah člověka k přírodě. Druhý článek v *Ecology and Evolution* upozorňuje, že od roku 1980 vymizel z Evropské unie každý šestý ptačí jedinec. Celkově jsme tak přišli o 600 milionů ptáků. Největší propad početnosti pozorujeme u vrabce domácího, konipasa lučního, špačka obecného a skřivana polního.

✚ **V prosinci jsme na [pecbms.info](https://www.pecbms.info) zveřejnili aktualizované trendy početnosti 170 evropských ptáků a indikátory běžných, lesních a polních druhů odrážející vývoj za 40 let**

(1980–2019). Do souboru dat Celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků poprvé přispěly údaje z Chorvatska, a tak nyní obsahuje data z 29 zemí.

✚ **Podle údajů z programu občanské vědy Čapí hnízda loni čapí bílí vyvedli 1 567 mláďat.** Je to nejvíc od startu projektu v roce 2014. Zapojilo se rekordní množství dobrovolníků, celkem 1008, meziročně o 233 více. Lidé zaznamenali hnízdění na 571 hnízdech, což je nárůst o 80 hnízd.

✚ **Připravili jsme čtyři výukové programy zaměřené na čápy bílé a migraci ptáků.** Formou her se mladší žáci seznámí s hnízděním čápů a nebezpečími, kterým ptáci čelí na tahu. Starší žáci hledají příčiny a řešení problémů ochrany ptáků. Programy jsou volně dostupné na birdlife.cz/materialy.

✚ **Česká populace orla královského se loni rozrostla o jedenáct mláďat.** Kriticky ohrožený dravec u nás hnízdí jen na jižní Moravě, kde jsme loni spočítali čtrnáct párů. Po čtyřech letech jsme bohužel opět zaznamenali otravu tohoto orla karbofuranem. Proti travičům bojuje psí jednotka ČSO, která vyhledává návnady a jejich oběti a spolupracuje s policií.

✚ **Na sklonku roku jsme vydali elektronickou publikaci *Avifauna Prahy a její změny*.** Podává přehled o druzích, které se v hlavním městě vyskytly od roku 1800 do současnosti. Revize dostupných záznamů dosvědčila výskyt 285 ptačích druhů, z toho 154 v Praze alespoň jednou zahrnulo. Publikace je základem pro nové a doplněné vydání *Pražského ptactva* Veleoslava Wahla, na kterém pracujeme v souladu s Wahlovou poslední vůlí.

✚ **Cenu za nejlepší ptačí knihu roku 2021 obdržel 1. února druhý Evropský atlas hnízdního rozšíření ptáků (EBBA2),** na jehož koordinaci se významně podílela i ČSO. Prestižní ocenění uděluje časopis *British Birds* a British Trust for Ornithology.

✚ **Evropská rada pro sčítání ptáků (EBCC) spustila 7. února nový web EBBA2.** Na [ebba2.info](https://www.ebba2.info) můžeme prozkoumat interaktivní mapy rozšíření všech ptáků hnízdících v Evropě.

Ptačí chřipka opět zasáhla Evropu

Lidé už dva roky bojují s pandemií covidu-19, ale ani ptáci nejsou virových nákaz ušetřeni. Ptačí chřipka udeřila tuto zimu s nebývalou silou napříč Evropou a na Blízkém východě. Dozvídáme se o utrácení statisíců slepic, kachen a další drůbeže, ale co volně žijící ptáci? V prosinci uhynulo v Izraeli na ptačí chřipku 5000 jeřábů popelavých, odpočívajících na Chulském jezeře. Chřipka ale zasáhla i káně lesní či poštočky obecné. Izrael mluví o nejhorší ráně pro volně žijící ptáky v historii země. Vysoce patogenní kmen viru ptačí chřipky H5N1 napadá zpravidla hlavně domácí drůbež, ale může se bohužel přenést i na divoké ptáky, kteří se pak mohou stát jeho šířiteli i oběťmi.

Virem bylo zasaženo i 27 evropských zemí včetně Česka. Od listopadu čelí velkému náporu nákazy Velká Británie, kde na ostrově Skye uhynul na ptačí chřipku orel mořský, a jedná se tak o první prokázaný případ u orlů. Zřejmě se nakazil po jídání hus velkých, které na chřipku uhynuly. Velmi znepokojivé jsou i údaje o úhynu více než 4000 bernešek bělolících zimujících ve Skotsku, což může představovat ztrátu 15–20 % hnízdní populace tohoto druhu na Špicberkách.

Jeřábi popelaví na Chulském jezeře, které je klíčovou tahovou zastávkou pro statisíce ptáků migrujících mezi Afrikou a Evropou

Lidé se ptačí chřipkou mohou nakazít přímým kontaktem s nemocnými ptáky, nejčastěji v chovech. Od roku 2003 do konce minulého roku bylo prokázano 863 nákaz u lidí v 18 zemích. Více než polovina nakažených nemocí podlehla. Virus se však zatím nedokáže šířit z člověka na člověka, a riziko pandemie srovnatelné s covidem-19 je tak velmi nízké. Přesto se v některých zemích objevují návrhy, aby byli kvůli prevenci zabíjeni divocí ptáci a ničena jejich hnízdiště. Je to však jen snaha zakrýt hlavní příčinu masových úhynů ptáků, kterou je nedostatečná hygiena v chovech a neschopnost zabránit chovaným ptákům v kontaktu s těmi divokými.

Podle birdlife.org

Azorským hýlům se blýská na lepší časy

Místní mu říkají „priolo“ a je endemitem největšího azorského ostrova São Miguel. Hýl azorský (*Pyrrhula murina*) byl dříve považován za poddruh hýla obecného. Jako samostatný druh byl uznán až v roce 1993. Nebyl nikdy hojný, zřejmě proto, že obyvatelé ostrova brzy nahradili původní porost dovezenými rostlinami, ať už okrasnými, nebo užitkovými. A právě hýl azorský je na původní druhy dřevin úzce navázán. Vědci si to ověřili při pokusech o umělý odchov, kdy chování hýlové odmítali náhradní potravu, kterou většina druhů pěnkavovitých ochotně přijímá. Také snahy o přikrmování volně žijících hýlů selhaly. Na krmítkách se objevovaly spousty druhů, ale vybíravý hýl azorský se jim zarputile vyhýbal. V roce 2005 v přírodě zbylo posledních několik set jedinců a druh byl hodnocen jako kriticky ohrožený. Zbývala tedy jediná cesta – obnovit prostředí s původními druhy rostlin, na kterých je hýl závislý. A úspěch se dostavil. Obnova původních porostů je běh na dlouhou trať, ale podařilo se zapojit i místní obyvatele, kteří přijali záchranu priola za svou. Nyní se na ostrově nachází téměř 450 ha obnovených vavřínových lesů se zastoupením dalších klíčových druhů, jako je cesmína kanárská, azorský cedr či azorská borůvka. Priolo

Díky obnově přirozeného prostředí mohl být hýl azorský loni v Evropském červeném seznamu ptáků přeřazen do nižší kategorie ochrany

se živí semeny, poupaty, dužnatými plody, a dokonce i listy kapradin – na jeho jídelníčku je minimálně 37 původních druhů rostlin. Jeho populace čítá nyní kolem 1000 jedinců a stal se symbolem ochrany azorské přírody. Snahy o jeho ochranu však nepolevují. Zejména boj s invazními druhy na ostrovech nikdy nekončí. Je však povzbudivé vidět, že „pouhým“ návratem k původnímu prostředí lze zachránit jeden evropský ptačí druh. O to více v době, kdy jedna třetina evropských druhů ptáků ubývá a každý pátý je ohrožen nebo téměř ohrožen vyhynutím.

Podle audubon.org

Tajemný obyvatel velehor

Jak unikat pozornosti a vyhnout se chorobám? Žít na odlehle lokalitě a hodně vysoko, kde je jen malá pravděpodobnost setkání s člověkem. Tento recept zvolil tajemný a málo známý druh pěnkavovitého ptáka patřící také mezi hýly – pěnkavice tibetská (*Carpodacus sillemi*). Druh byl pro vědu objeven nizozemskou expedicí do pohoří Karákóram v západním Tibetu v roce 1929 a jediné dva exempláře jsou dnes uloženy v zoologickém muzeu v Amsterdamu. Byl však tehdy chybně popsán a teprve v roce 1992 byl podle muzejních exponátů určen jako zcela nový druh a pojmenován po svém objeviteli Jeromovi Alexandru Sillemovi, který se však už „svého“ hýla nedožil, neboť zemřel – i když ve vysokém věku – již v roce 1986. Pěnkavice byla v přírodě znovu objevena a vyfotografována až v roce 2012, a to v čínském údolí Jie-ni-kou, 1500 km od místa, kde ji objevil Sillem. A co o ní víme? Že se vyskytuje ve výškách nad 5000 m a živí se sběrem potravy na zemi. Další vydařené fotografie byly v oblasti Jie-ni-kou pořízeny v loňském roce. Ornitologové však stále neznají početnost druhu ani jeho rozšíření a nebylo zatím objeveno hnízdo ani vejce. Není tedy možné posoudit, zda je pěnkavice ohrožená. Neobydlené horské oblasti, které jsou jejím domovem, jsou však snad zárukou, že se o svou budoucnost nemusí, na rozdíl od jiných druhů, obávat.

Podle David Brewer 2018: *Birds New to Science – Fifty Years of Avian Discoveries. Helm*

Samičky pěnkavice tibetské mají žlutý zobák a světlé šedohnědé peří, kterým se liší od samců s tmavým zobákem a skořicově zbarvenou hlavou

Zvonek zelený ptákem roku 2022

Nápadné zvončí prozpěvování s trochu nepřijemnou koncovkou slyšíme na našich zahradách už od února. Zvonek nám tak zpestřuje chladné šedivé dny a přináší naději, že už brzy přijde vytoužené jaro. Nebýt jeho zpěvu, znali bychom tohoto statného zeleného krasavce, který v létě splývá s okolní vegetací, zřejmě hlavně z krmítek, která odedávna hojně navštěvoval. A vlastně díky nim si vysloužil letošní titul ptáka roku. Nedávno totiž začal silně ubývat a dnes u nás hnízdí přibližně o dvě třetiny méně zvonků než před deseti lety. Příčinou neutěšeného trendu je infekční nemoc trichomonóza, která se přenáší právě při setkávání na společných krmíštích.

Foto: Petr Mužáček

Zvonek zelený je pravý Evropan, obývá celý kontinent (chybí pouze na Islandu) a navíc i sever Afriky, Malou Asii a zasahuje až na Kavkaz. V rámci areálu rozeznáváme celkem deset poddruhů, z nichž osm žije v Evropě. U nás se vyskytující zvonek zelený evropský zasahuje až na sever Skandinávie, kde dokáže přežívat zřejmě díky lidským sídlům, v nichž nachází potravu. Posun rozšíření na sever za posledních třicet let je patrný i z Evropského atlasu hnízdního rozšíření ptáků (EBBA2), největších početností ale dosahuje na Pyrenejském poloostrově. Z původní vlasti lidé zvonka úspěšně introdukovali také do Uruguaye, Argentiny, Austrálie a na Nový Zéland, i když výraz úspěšně zde není právě namístě (viz str. 10–11).

Kde zvonka potkáme

Zvonka najdeme na celém našem území. Početnější je ale v nižších a středních polohách do zhruba 700 m n. m., v horách máme šanci na setkání s ním o poznání menší. Rekordně vysoko byl zvonek zastížen na Úpském rašelinšti v Krkonoších v nadmořské výšce 1430 m. Obývá otevřenou polní krajinu se stromořadími, pásy keřů a další rozptýlenou zelení, ovocné sady a vinice. Nejhojnější je ale v lidských sídlech a nevyhýbá se ani centrálním největším městům, kde vyhledává parky, zahrady či hřbitovy. Jen v souvislých lesích bychom zvonka hledali marně.

Jak zvonka poznáme

Švarně sice nevypadá, ale při tom není neobratný. Mimo dobu hnízdění žije dosti tiše, skrytě a nenápadně, ale zato, popadne-li ho to u srdce, nadělá hluku až dost, tuť je pak svým zpěvem a poletováním nápadný. Šikmo vzhůru se třepetaje, křídla vysoko zdvihá, jako holubi mnozí a za neustálého hlaholu opíše kruh a ponenáhlu se zase spouští na strom, odkud vzletěl.

Karel Kněžourek: *Velký přírodopis ptáků se zvláštním zřetelem ku ptactvu země českých a rakouských.*
Nakladatel I. L. Kober, Praha, 1910

Samci jsou neohrožení a svým konkurentům dokážou dát jasně najevo, kdo je tady páнем

Foto: Roman Najbert (romanfoto.cz)

Zvonek je stejně velký jako vrabec nebo pěnkava, oproti nim ale působí zavalitějším dojmem. Ten ještě podtrhuje silný, masově zbarvený kuželovitý zobák, jenž jasně dává najevo, že máme tu čest se zrnojedem zběhlým v louskání a vylupování nejrůznějších semen. Jak jméno (a nejen to české) napovídá, v šatu zvonka převažuje zelená barva několika odstínů od mechově zelené hlavy a hřbetu přes světlejší, zelenožlutou hrud a kostřec až po šedozelené líce a křídla. V nich vyniká zářivě žluté pole na ručních letkách, které mají obě pohlaví, i když u samce je výraznější, stejně jako žluté lemy vnějších rýdovacích per. Právě podle těchto žlutých znaků v opeření zvonka bezpečně poznáme, i když ho třeba jen letmo zahlédneme odlétat od krmítka. Samička je, jak už to u našich pěvců bývá, nenápadnější, svrchu hnědozelená s jemným čárkováním a zespodu světle šedozelená. Mláďata se více podobají samcům, jsou ale subtilnější a hustěji čárkovaná, hrud a břicho mají také mnohem světlejší.

Zvonek na sebe upozorní zejména svým zvonivým zpěvem (poslechněte si pomocí QR kódu na str. 16), který rád přednáší z vrcholku stromu. Jinak je poměrně nenápadný a v zeleni

maskovaný. Během hnízdní doby zastihne zvonyk jednotlivě nebo v párech, zato po vyhníždění se shlukují do rodinných hejn, která se potulují po krajině za potravou. Na podzim se pak většina našich zvonků zdržuje v širším

Samice zvonka je na první pohled matnější než samec, s hnědými tóny, avšak žluté pole na křídle nám ji pomůže bezpečně určit

Foto: Marek Čech

Zvonce si hledají potravu převážně na zemi

okolí hnízdiště a sdružuje se do hejn s ostatními zrnějedy, jako jsou stehlíci, vrabci, pěnkavy, konopky nebo jikavci. V zimě tedy potkáváme ptáky, kteří v létě hnízdí poblíž, anebo návštěvníky ze severu (Finska) a východu (Ruska). I část naší populace je tažná a od září do října odlétá do Středomoří, aby se k nám v březnu až dubnu opět vrátila (viz str. 12).

Rodinný život vegetariána

Jest plachý, ale ne nedůvěřivý a mnohokrát nalezl jsem jeho hnízdo i v malých zahrádkách těsně u domu; na malé stanici u Valaš. Meziříčí hnízdil na nízkém ostříhaném akátů těsně u východu na peron, dva metry od zvonu, který tehdy ohlašoval příjezd a odjezd vlaků.

Alfred Brehm: *Brehmův život zvířat. Ptáci. Díl III. Svazek IV.* Nakladatelství J. Otto, s. r. o. v Praze 1928

Zvonce jsou téměř výhradně býložravci. Při sběru potravy se pohybují hlavně po zemi a vyhledávají semena plevelů i kulturních rostlin, ožďbují ale také pupeny stromů a keřů a zejména v zimě louskají i semena dřevin. Na jejich pestrém jídelníčku najdeme také okvětní plátky, části listů nebo plodů – například z šípku vyzobávají jen zrníčka a červené oplodí nechávají na keři. I v potravě mláďat převažuje rostlinná složka, kterou jim rodiče před podáním do zobáčku částečně natráví ve voleti. Na rozdíl od většiny ostatních pěvců krmí své potomky hmyzem a pavoukovi jen doplňkově.

Samice se začíná v dubnu shánět po materiálu na stavbu hnízda, které většinou umísťuje do hustých jehličnanů, aby bylo chráněno před predátory i povětrnostními vlivy

Samice nejprve semena natráví ve voleti a až poté je předá mláďeti

Tok zvonků začíná zvláště v mírných zimách velmi brzy. Samec zpívá jako jeden z prvních pěvců od poloviny února a v březnu už zpravidla obhájí teritorium a vyhledává partnerku pro hnízdění. Při zásnubním letu nad samičku krouží, mává křídly a roztahuje ocasní pera, aby vynikly jejich žluté lemy. Jejich rozsah totiž svědčí o schopnosti samce odolat parazitární infekci (Lindström a Lindström 2000). Je to dáno skutečností, že žluté zbarvení zvonků způsobují karotenoidy, barviva, která si ptáci musejí obstarat v potravě a která působí také jako antioxidanty, důležité mimo jiné pro správnou funkci imunitního systému.

Samečci s jasnějším zbarvením navíc častěji vyhrávají souboje a mají dominantní postavení v hejnech. Samice si pak takové zářivě žlutozelené samce častěji vybírají za partnery – a to i v případě mimopárových kopulací. Zvonce jsou sice převážně monogamní a páry spolu zůstávají minimálně po celou hnízdní sezonu (ale často i po více let), přibližně čtvrtina ptáků se však páří i s jinými partnery. Nejčastěji dochází k situaci, kdy jeden samec hnízdí současně se dvěma samičkami, ale byly zaznamenány i případy hnízdění s až pěti partnerkami (Eley 1991). Naopak některé samice zase během spořádaného partnerského soužití vyhledávají i kopulace s jinými zvonky, aby tak pro své potomky získaly co nejlepší geny.

Páry zvonků hnízdí buď jednotlivě, nebo ve volných koloniích, v jejichž rámci se vzájemně tolerují. Hnízdní hustota bývala v obcích místo až 20 hnízd na 10 ha (průměrně však 6 hnízd na 10 ha), v sadech a rozvolněné zeleni je řidší. Některá hnízda jsou až překvapivě nízká, jen něco přes metr nad zemí, průměrně se nacházejí ve výšce 2–3 metry. Místo pro hnízdo hledají oba partneři společně. Ve městech si nejčastěji vybírají stromové aleje lemující ulice a solitérní stromy na náměstích či v parcích. V době prvního hnízdění, většinou v dubnu, kdy ještě nejsou listnaté stromy olistěny, umísťují hnízdo na jehličnanech, při druhém, červeném hnízdění pak zpravidla na ovocných stromech, v bezu nebo topolu. Otevřené miskovité hnízdo staví samice z kořínků, větviček a stébel a kotlinku vystýlá chlupy, peříčky a mech. Později do něj snáší 4–6 bílých až namodralých vajec s matnými načervenalými skvrnkami a tečkami. Také zahřívání vajec je práce pro samičku, samec ji ale po celou dobu inkubace svědomitě krmí. Po vylíhnutí mláďat je samice zpočátku ještě zahřívá, a tak se o shánění potravy i nadále stará jen

samec. Později už potomky krmí oba rodiče, a to i poté, co ve stáří 14–16 dnů opouštějí hnízdo. To se pak ještě několik dní pohybují v těsné blízkosti hnízda, protože ještě neumějí létat, a hlasitě žadoní o potravu. Jestliže mládě v této době najdete, neodnášejte ho! Rodiče o něm dobře vědí a brzy se k němu vrátí. Pouze v případě, že malého zvonka uvidíte blízko silnice či frekventovaného chodníku, přeneste jej do bezpečí, třeba na větev keře, nikoli však dál než pár metrů, aby ho rodiče bez problémů našli.

Příčinou hnízdního neúspěchu zvonků bývá většinou predace, a to zejména domácími kočkami a kunami, někdy mohou mláďata hladovět v důsledku nepříznivého počasí, například dlouhotrvajících dešťů, či být shozena s hnízdem při silných větrech.

Běžný, ale čím dál vzácnější

Zvonek donedávna patřil k našim nejběžnějším ptákům, a to na rozdíl od řady jiných ptáků zemědělské krajiny. Janda v roce 1928¹ píše, že je místy nejhojnějším pěnkavovitým pěvcem hned po vrabci, hojnějším než pěnkava, Baum² udává, že nechybí v žádném větším pražském parku. Do městského prostředí se rozšířil zřejmě postupně až po druhé polovině 19. století, protože ještě roku 1866 Frič³ uvádí, že „zvonek jen tak mimochodem v čase tahu o Prahu zavádí“. Při posledním mapování hnízdního rozšíření ptáků v České republice (2014–2017) byl zastížen ve všech mapovacích čtvrcích, i když odhad jeho početnosti se oproti předchozímu atlasu z let 2001–2004 snížil o 50 až 100 tisíc párů. Slova o zvonkově vsudypřítomnosti a hojnosti tak u nás platila až do roku 2010, kdy jeho počty v hnízdní době začaly nápadně klesat (viz graf).

Na celoevropské úrovni klesá populace zvonka pouze mírně a v roce 2019 dosahovala 95 % oproti roku 1980. Podíváme-li se ale na jednotlivé oblasti Evropy zvláště, odhalíme po roce 2005 odlišné trendy vývoje početnosti. Zatímco v jižní a východní Evropě jsou dosud populace zvonka stabilní, v západní a severní Evropě výrazně ubývají. Ve Velké Británii, kde je pokles nejmarkantnější, dokonce mezi lety 2007 a 2017 ubylo 67 % zvonků a tato skutečnost vedla na podzim roku 2021 k zařazení zvonka na tamní červený seznam ohrožených druhů ptáků. V celě

1 Janda J. v Brehm A. 1928: *Brehmův život zvířat. Ptáci. Díl III. Svazek IV.* Nakladatelství J. Otto, s. r. o. v Praze
2 Baum J. 1941: *Ptactvo Velké Prahy.* Orbis Praha
3 Frič A. 1866: *Ptactvo města Prahy.* Praha

západní Evropě pak od roku 2005 do roku 2015 zmizelo 49 % zvonků. Ještě varovnější je situace v severní Evropě, kde za stejné období poklesly počty zvonků dokonce o 64 %. Například ve Finsku zmizela za pouhých pět let (2006–2010) téměř polovina populace.

Kolik je zvonků?

- Velikost evropské populace zvonka se odhaduje na **50,8 milionu párů** (*Červený seznam ptáků Evropy 2021*).
- V Česku hnízdilo **0,4–0,8 milionu párů** (*Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČR 2014–2017*), počty ovšem každoročně významně klesají.

Dobrý úmysl s nechtěnými důsledky

Zvonek patřil k nejhodnějším návštěvníkům krmítek nejméně od začátku 20. století, kdy bylo přikrmování, stejně jako dnes, obecně vnímáno jako prospěšné. Ozývaly se však i pochybnosti. Například Jiří Janda, první předseda ČSO, už v roce 1909⁴ zastával na masové zimní přikrmování vlastní názor: „Ani krmení ptactva v zimě nemá – mimo výkon milosrdenství, jež zajisté jest krásným svědectvím duše citlivé – valného významu pro množství ptactva u nás se zdržujícího... Pokud sníh nezakrývá úplně země, naleznou [ptáci] dostatek výživy a teprve v nejkřutějších dobách a to jen někteří z nich domáhají se útrpnosti člověka.“ Obával se tehdy hlavně protežování některých druhů na úkor jiných, které krmítka nenavštěvují. Pro zvonky však přišla rána osudu odjinud.

Za příčinu jejich výrazného úbytku považujeme drobného, okem neviditelného parazitického prvoka bičenku drubeží. Ta původně vyvolávala infekční onemocnění trichomonózu u měkkozobých a je například podezřívána, že přispívá k úbytku hrdliček divokých v Evropě nebo že byla jednou z příčin vyhynutí holuba stěhovavého v Severní Americe (Bunbury a kol. 2007, 2008). V roce 2005 pak byla choroba poprvé zaznamenána ve Velké Británii u zvonků a pěnkav obecných, na které se pravděpodobně přenesla z hrdliček zahradních nebo holubů hřivnáčů (Lawson a kol. 2012). Šíření napříč Británií bylo rychlé a již následující rok tam vzplála epidemie. V roce 2008 pak byla trichomonóza poprvé zjištěna ve Skandinávii, kam ji pravděpodobně přinesly pěnkavy obecné táhnoucí z Británie. Následně se choroba objevila v Německu (2009), ve Francii (2010), Rakousku, Slovinsku a Česku (2012) či v Irsku (2018).

Bičenka napadá zadní část ptačí ústní dutiny – jícnu a vole, kde způsobuje rozsáhlé záněty. Ptáci pak nemohou polykat potravu, ztíženě dýchají a po několika dnech zpravidla uhynou hladem. Infekce se přenáší slinami a zbytky potravy, která odpadne nakaženým ptákům od zobáku. Prvok sice na vzduchu dlouho nevydrží, ale pokud kousek potrásněného semínka hned sezobne jiný zvonek, je přenos nevyhnutelný. Krmítka, na nichž jsou ptáci v těsném kontaktu, tak přispívají k šíření nemoci, a proto se trichomonóze říká

Foto: Libor Jabůrek (jablib.cz)

Několik dní po opuštění hnízda ještě samec mláděta krmí, zatímco samice už zasedá na druhou snůšku

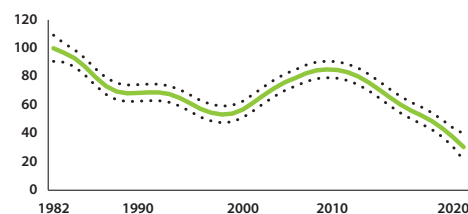

Foto: Roman Kus (Flickr CSO)

Podobné výjevy jsou vděčným námětem fotografií. Ačkoli by v laikovi mohly na první pohled vzbuzovat romantické představy, ve skutečnosti se jedná o dva samce soupeřící o potravu na krmítku.

také krmítková nákaza. Člověk se ale přenosu naštěstí obávat nemusí, prvok savce nenapadá.

Aby náš dobrý úmysl nepřinesl zvonkům tragické důsledky, je potřeba dodržovat zásady správného přikrmování a péče o krmítko (viz str. 30). Mimo mrazivé období se sněhovou pokrývkou, kdy ptáci hůře hledají přirozenou potravu zejména uprostřed měst, bychom měli masivní přikrmování dobře zvážit. Nejen trichomonóza, ale i další nemoci se šíří více na jaře a v létě než v zimě, proto doporučujeme od jara do podzimu ptáky nepřikrmovat a naopak jim vytvořit prostředí, kde by našli přirozenou potravu a nemuseli se shlukovat na krmítku. Zamysleme se i nad širšími souvislostmi svých zásahů do přírody, které nemusejí být na první pohled patrné, ale které začínají vyplouvat na povrch s tím, jak se problematika přikrmování stále častěji dostává do hledáčku vědy (viz str. 26–27). Sledujme pečlivě svá krmítka a zahrady, všimněme si nemocných ptáků a pomozme sbírat cenné údaje o rozšíření trichomonózy a dalších ptačích chorob. Když svá pozorování nemocných (živých či uhynulých) ptáků u krmítka zaznamenáme pomocí formuláře na birdlife.cz/choroby, pomůžeme zjistit více informací o potenciálních hrozbách, kterým ptáci zahradě, a budeme jim snad moci lépe předcházet.

Vývoj početnosti zvonka zeleného v Česku od roku 1982 do roku 2021. Graf je založen na datech Jednotného programu sčítání ptáků (jpsp.birds.cz). Početní stavy setrvale klesají od roku 2010 do současnosti, kdy tvoří pouhou pětinu hodnoty z roku 1982.

Co ještě můžeme pro zvonka udělat

Připravme zvonkům ideální prostředí, kde budou moci žít, hnízdit a sbírat potravu. Jak na to? V hnízdním období nekácejme stromy ani neprořezávejme keře, abychom ptáky nevyrušili při hnízdění. Udržujme své zahrady pestře a různorodé, aby v nich ptáci našli dostatek semen a bobulí pro sebe a housenek či pavouků pro mláděta. Pokud hospodaříme na poli, snažme se omezit chemii, zakládejme remízky s křovinami a využívejme dotačních titulů na podporu biodiverzity, jako jsou například krmné biopásy (viz str. 24–25).

⁴ Janda J. 1909: *Ptačí profily. O životě ptáků volných i zajatých*. Zemský ústřední spolek jednot učitelů v Království českém

Odpovědí nám mohou být také stále aktuální slova profesora Jandy: „... jest jediný prostředek člověku po ruce: podporovati vývoj ptačí! Neničiti hnízdišť, ba naopak hustým osazováním planých mezí, okrajů lesních, plotů zahrad nová zřizovati, zachovávatí kotlavé stromy, nehrabati listí pod keři v sadech, udržovati... šelmy kunovité a kočky v mezích... působiti na učitelstvo, aby všemi možnými prostředky hledělo v žactvu vzbuditi lásku k ušlechtilým operencům. To dle mého názoru jsou jediné prostředky ochrany ptačtva u nás.“⁴

Zvonek nám svým příběhem připomíná, že i ptáci, které považujeme za obyčejné a všudypřítomné, nemusejí být běžní napořád, pokud budeme do jejich životů a životního prostředí nešetrně zasahovat. 🐦

Foto: Lukáš Kovár (lukaskovar.cz)

Pítka a koupátko umístěné na zahradu přijde ptákům vhod celoročně a nám zajistí úžasnou podívanou na procedury ptačí hygieny, nezapomínejme ale na jeho čištění, bičienky se přenáší i ve vodě

Foto: Václava Štofflová (stofflova.cz)

Po vyhíždění se zvonci shlukují do rodinných hejn a společně prozkoumávají krajinu

Alena Klvaňová | je od roku 2006 šéfredaktorkou časopisu Ptačí svět. Pracuje v ČSO jako vedoucí oddělení mezinárodního monitoringu a výzkumu, kde řídí projekt Celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků. Ráda se věnuje popularizaci ornitologie a ještě raději pozoruje a počítá ptáky v terénu.

Neprávem opomíjený fešák v zeleném kabátku

Ručně kolorovaná litografie, kterou vytvořil Henry Constantine Richter pro knihu Johna Goulda *The Birds of Great Britain*, vydanou roku 1873 nakladatelstvím Taylor a Francis v Londýně

Přestože zvonek zelený patří mezi běžné a snadno rozpoznatelné druhy ptáků a nezřídka hnízdí v zahradách poblíž lidských příbytků, kupodivu nezanechal význačnou stopu ani v lidové tradici, ani v umění.

Podle převládající barvy označují zvonka zeleného jazyky slovanské (slovensky *zelenka*, české lidové *zelenohlávek*, *zelenka*, bulharsky *zelenika*, srbsky *zelentarka*, chorvatsky *zelendur*, slovinsky *zelenec*, ukrajinsky *zelenjak*, ruský *zelenuška*), baltské (lotyšsky *zaļzubīte*, litevsky *zaliukė*), germánské (dánsky *grønirisk*, norský *grønnfink*, švédsky *grönfink*, německy *Grünfink*, nizozemsky *groenling*, anglicky *greenfinch*), románské (italsky *verdane*, francouzsky *verdier*, španělsky *verderón*, portugalsky *verdilhão*), ale i ugrofinské (maďarsky *zöldike*, estonsky *rohevint*, finsky *viherpeippo*). Ze starořeckého *chlóris* vychází novořecké *floros*, od něj je pak odvozeno rumunské *florinte* a turecké *florya*. Výjimku tvoří kromě českého *zvonek* (a jeho lidových obdob *zvonec*, *zvoneček*, jakož i latinizovaného barokního ekvivalentu *nolaria*) i polské *dzwoniec* poukazující na nezaměnitelný zvonivý zpěv tohoto druhu. Na koncový zvončí trylek zase údajně upomínají zvukomalebná německá jména *Schwunitz* a *Schwanschel*. Stejný výklad lze snad použít i pro zastaralé české *čvunče* (též *cvunče* a hornolužické *čwunč*). Jiná verze ale hovoří o tom, že jde o počestlou podobu německého *Zwuntsche*, které vzniklo přejímkou z českého *zvone(če)k*.

Zvonkovi je ve starší krásné literatuře věnováno jen minimum prostoru. V antickém bájesloví se traduje příběh devíti dcer makedonského krále Píera, které si troufaly soutěžit s Múzami ve zpěvu. Jak už to u náfuků chodí, prohrály, leč svoji porážku neuznaly. Za svou opovážlivost a drzost byly za trest proměněny v ptáky – mezi nimi i Chlóris, jež byla podle jedné z verzí příběhu proměněna ve zvonka. Pro úplnost dodejme, že jméno Chlóris bylo v antice celkem populární, protože ho ve starověkém Řecku neslo hned několik ženských figur. Zde zmiňme alespoň nymfu Chlóris, manželku boha větru Zefyru, ztotožněnou s římskou bohyní

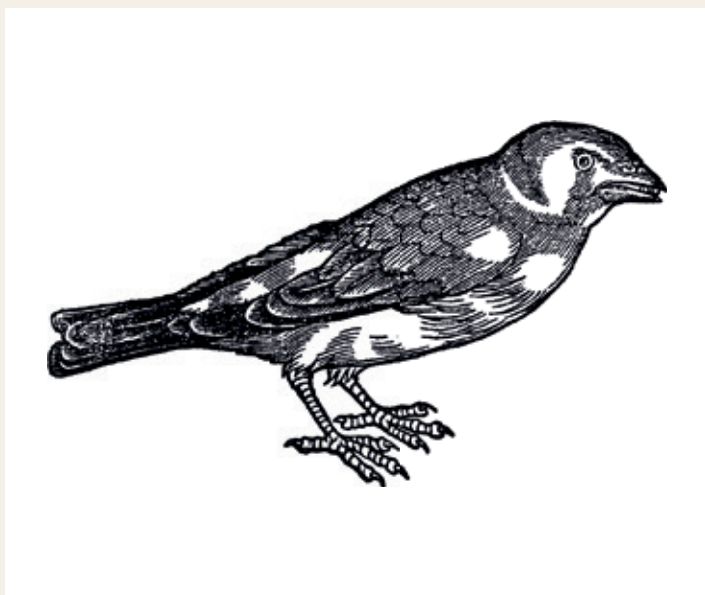

Zvonek zelený vyobrazený na titulním listu knihy Antonia Valli da Todi (1601) o chovu a zpěvu ptáků

Zvonek zelený z knihy Antonia Valli da Todi (1601) o chovu a zpěvu ptáků

Dřevoryt zvonka zeleného z kapitoly *De chloride* v Gessnerově bestiáři z roku 1585

Ondřej Sekora ve své knize *Uprchlík na ptačím stromě* zobrazil vtipálka zvonka trefně se zvonečkem na krku. Díky tomu ho každý malý čtenář na obrázcích snadno najde.

Flórou, která měla na starosti jaro a květy, ale se zvonkem ji pojil maximálně tak slovní základ vystihující zelenou barvu.

O zvonkovi se dočteme už v Aristotelově *Historii zvířat* (350 př. n. l.). I zde ho autor nazývá *chlóris*, jménem, které mu zůstalo ve vědeckém názvu dodnes. Podle Aristotela pojmenování dostal podle zelenavě žluté spodiny těla, je velký jako skřivan, hnízdo vystylá chlupy a vlnou a snáší čtyři nebo pět vajec. Potud vše odpovídá, dále však Aristoteles píše i to, že se živí červy a housenkami a že je hostitelem kukačky. Školmistr svatovítské kapituly Bartoloměj z Chlumce, řečený Klaret, ve 14. století použil ve svém moralizujícím *Fyziologáři* bojácného zvonka jako obrazu omezenosti obávajícího se vědění. Je zajímavé, že Klaret zvonka nazývá *canapeus* (*konopacz*)¹ a ani autor, ani jeho glosátor neuvádějí typickou zelenou barvu opeření. Jakkoli byl v jiných starých zdrojích zvonek označován i například jako *Grünhänfling* nebo *green linnet*, je dobré v tomto případě brát identifikaci druhu s rezervou, neboť z šera dávnověku již asi nikdy nezjistíme, zda se náhodou nejednalo o nepřesné pojmenování nebo o záměnu druhů.

Od středověku byly pokoje dam na evropských královských dvorech ožívány klecemi plnými místních druhů ptáků. Mezi běžně chované patřili mj. zvonek zelený, konopka obecná, stehlík obecný, čížek lesní a hyl obecný, jehož bylo možné vycvičit i k napodobování nejrůznějších melodii. Stejně tak chovali pro zpěv i potěchu volně žijící ptáky i chudí lidé. Je proto s podivem, že zvonek nezanechal výraznou stopu ani v umění, ani v lidovém mudrosloví. Například na rozdíl od stehlíka

(*Ptačí svět* 4/2020: 19) křesťané zvonka nijak zvlášť neoslavovali. Přesto lze i u tohoto druhu křesťanskou symboliku vystopovat. Ve Francii se totiž dříve tradovalo, že zvonek pomohl nalézt Kristův hrob, a jeho zpěv přepisovali jako „*dizo, dizo sis' pír*“ (tj. *dessous, dessous cette pierre*; česky: pod, pod tím kamenem).

Zvonek je mezi pěvci vyloženým folklórním outsiderem, notně pokulhávajícím nejen za oblíbenou vlaštovkou nebo mistrem zpěvu slavíkem, ale i za skřivanem, čížkem nebo střízlíkem. Přes usilovné pátrání jsem našel jen trojici vlámských bajek, kde zvonek vystupuje jako krčmář, který připravil podnapilou křepelku u ocas, když jí chtěl zabránit v útěku bez zaplacení. Od té doby na ni zvonek volá a dožaduje se peněz za neuhrazené škopky piva. Ta mu odpovídá, že mu rozhodně nezaplátí, protože jí vytrhl ocas... Z moderní literatury zmiňme na závěr báseň britského romantika Williama Wordswortha *The Green Linnet* z roku 1803 oslavující jarní přírodu, svobodu a bezstarostnost zvonka. Jakkoli býval zvonek neprávem opomíjen, i vzhledem k úbytkům jeho početnosti v souvislosti s ptačí trichomonózou mějme tohoto zavalitého sympatáka rádi a držme mu palce.

Petr Procházka | pracuje v Ústavu biologie obratlovců AV ČR v Brně. Zaměřuje se na výzkum hnízdního parazitismu, ekologie a migrace ptáků. Má slabost pro jazyky a nářečí, a to lidské i ptačí.

¹ Konopku označuje jako *canapellus* (*konopaczek*).

Foto: Libor Šejna (makov.cz)

Foto: Michal Lutonský (toh114.wixsite.com/wild)

Foto: Petr Muláček

Foto: Marek Čech

Zelení protinožci

Sci-fi? Thriller? Horor? Vlastně od každého trochu. Možnosti setkání se zvonkem zeleným na Novém Zélandu či v Austrálii, Argentině nebo Uruguayi bych za sci-fi považoval – kdybych je sám nezažil. Thriller? Ten rovněž: při hledání těchto bizarních populací totiž napětí rozhodně nechybělo. Horor? Ten nakonec také, když uvážíme důsledky ptačích invazí.

Když se řekne invazní druh, na zvonka zeleného pomyslí asi jen málokdo. Laikovi spíš přijde na mysl křídlatka, bolševník či ondatra. Pokud něco opeřeného, tak nejspíš špaček obecný nebo vrabec domácí, pohromy amerického zemědělství.^{1,2}

Jenže invazní druh nemusí být – navzdory laickým předpokladům i některým tvrzením v odborné literatuře – škůdce. Doložit škodlivost je totiž často překvapivě těžké. Dokonce i u druhů, které najdeme na chmurném seznamu nejhorších invazních vetřelců světa. Ostatně si přečtete už odkazovaný článek o „našem“ špačkovi.¹

Zvonek je druh původně omezený svým výskytem na západní palearkt – tedy Evropu plus špetku severní Afriky a krapínek střední Asie a Blízkého východu. To je přirozená část jeho areálu. Lidské hlouposti to ale nestačilo.³ Takže dnes najdeme zvonka v Argentině (jen na malém území v okolí Buenos Aires), v Uruguayi (na přibližně polovinně území státu), v Austrálii (jen na jihovýchodě a v Tasmanii) a na Novém Zélandu (po celém území Severního i Jižního ostrova).

Pomýlené důvody zavlečení

Proč lidé zvonka zavlekli do tak vzdálených koutů světa? „Nostalgie po evropském domově“ měla britské a další osadníky údajně motivovat k importu nepůvodních druhů. Tento důvod však byl ve skutečnosti podružný – hlavním důvodem

introdukcí např. pěvců byla ve většině případů představa, že budou pomáhat s kontrolou škůdců v zemědělství.⁴

Představa zcela pomýlená: typickým důsledkem jejich zavedení byl totiž pravý opak. V právě sto let starém detailním přehledu všech nepůvodních druhů Nového Zélandu uvádí George Malcolm Thomson, že zvonek „je dnes obzvláště početný ve všech osídlených částech země a nejvíce poškozuje zrající zrniny. Obzvláště destruktivní je i jeho vliv na ovoce... Právě kvůli boji s tímto a jinými závažnými škůdci, kterými se stali další drobní ptáci, byl introdukovan sýček obecný...“. Píše tak na straně 174 v knize, jejíž rozsah 607 stran výmluvně napovídá, do jakého stavu se kvůli introdukcím novozélandská příroda dostala...⁵

V současnosti je zvonek na Novém Zélandu rozšířený a početný, zimní hejna mívají i přes 1000 jedinců. Zelený protinožec je dnes přesto považován jen za „mírného škůdce“, jak uvádějí autoři novozélandského terénního atlasu.⁶

Domácí příprava

Proč lidé zvonka zavlekli do tak vzdálených koutů světa *úspěšně*? Protože to je městský pták.

Bavit se o ptačích invazích automaticky znamená, že se musíme bavit i o ptačí urbanizaci (i proto je úvodní foto zřetelně urbánní). Kolonizace městského prostředí ptáky totiž s invazemi velice úzce souvisí, přesněji řečeno je předurčují. Jak to?

Jste vrabec domácí. Původně polopouštní druh. Po pár tisíciletích jste perfektně adaptováni na soužití s člověkem. Až do míry, kterou těžko označit jinak než jako závislost.² Introdukcemi posedlí blázní vás odvezou do Brazílie. Vypustí vás uprostřed deštného lesa. Jak dlouho přežijete?

V australském terénním atlasu⁷ o zvonkovi čteme: „Obývá zemědělskou krajinu, plantáže stromů a další uměle upravené prostředí,

Měst se zvonkem neštítí. To jsem rád – jeho zvonivý pěvecký výkon mě těšil po celém jeho původním areálu, od Makaronésie po Írán, od Maroka po Norsko. Právě ochota zvonků kolonizovat města byla klíčová i pro jejich usazení u protinožců. Ptolemaida, Západní Makedonie, Řecko.

především tam, kde převládá nepůvodní cypřiš, jilm, dub a borovice.“ A to je jádro pudla: ptačí introdukce se dařily jen tehdy, když měli opeření vetřelci *předem* k dispozici prostředí, které znali ze své domoviny. Jaké znali?

Samozřejmě to urbanizované. Chcete introdukovat zvonka – kam ho půjdete odchytit? Jste lidé, podle vědeckého druhového názvu „lidé rozumní“. Takže si nebudete přidělavat zbytečnou práci. Odchytnou síť natáhnete na zahradě, v parku či nejbližší zemědělské krajině. Výhodou je nejen to, že je to po ruce – tamější jedinci, jakéhokoli druhu, budou i méně plaší (a tudíž snáze lapitelní).

Bez nadsázky lze tedy říci, že invaze je pokračování urbanizace jinými prostředky. Tím prostředkem navíc je aktivní intervence člověka. Zatímco ptáci synantropizují „z vlastní vůle“ (aktivně využívají nové dostupné biotopy), invaze se jim dějí jaksi „shůry“ (stávají se jen pasivní hříčkou lidské hlouposti).

Díky za invaze

Všechno zlé je k něčemu dobré. A samozřejmě i všechno dobré je k něčemu zlé. Také ptačí introdukce a následné invaze mají pozitivní i negativní stránky. Ty špatné jsou zřejmé – nejen škodlivost člověku (viz výše), ale i ostatním živáčkům (konkurence s původními druhy). Ale jsou nějaké dobré?

Jeden pozitivní důsledek je sice nepravděpodobný, ale v dnešním megarychle se měnícím světě ho určitě vyloučit nelze. Invazní populace jsou vlastně „zoologické zahrady bez klecí a ohrad“. Neodpustím si odbočku: bavíme se tu hlavně o Novém Zélandu, kde původní přírodu poznáme v první řadě podle toho, že kolem ní vede elektrický ohradník... V zemi s nejpřísnějšími ochrannými opatřeními na světě ironie v krystalické podobě.

Nicméně kdyby se některému invaznímu druhu v jeho domovině začalo nedařit, mohly by právě ony etablované (tedy úspěšně introdukované a samoudržitelné) populace stejných druhů posloužit jako populační a ochranná „konzerva“. Příkladem druhu, který má tímto směrem našlápnuto, budiž strnad obecný – další z druhů, který je na Novém Zélandu početný, ale v Anglii, která posloužila jako zdroj novozélandských výsadků, se mu dobře nevede.⁴

Druhý pozitivní důsledek invazí je nejenže pravděpodobný, ale dokonce tak běžný, že z něj vypučel jeden z převládajících a určujících trendů v současné světové ornitologii. Zavlečené populace exotických druhů totiž představují zrealizovaný sen každého badatele: pokud jsme zvědaví a chceme vědět, jak ekologické podmínky určují ptačí biologii a ekologii, měli bychom ideálně provádět experimenty, které ony podmínky dramaticky změň. Tento sen ale kvůli současné legislativě naprosto nepřipadá v úvahu: zavezte dnes na Nový Zéland nepůvodní druh a zčernáte v kriminále (nehledě na pokuty v šestimístných částkách).

Foto: Tomáš Grim

Zvonek nepohrdne lidskou pomocí ani na severním okraji svého areálu. Jeho ekologická pružnost mohla přispět k úspěšnému usazení jeho invazních populací v exotických koutech planety. Kaamanen, provincie Laponsko, Finsko.

Foto: Tomáš Grim

Stejně jako u řady dalších našich druhů najdeme i pro zvonek zeleného ve východní Asii podobně vypadajícího „bratrance“. Zvonek čínský (*Chloris sinica*) se od svého evropského příbuzného nijak dramaticky neodlišuje ani ve svém zpěvném projevu. Rezervace Kuankuoshui, provincie Kuej-čou, Čína.

I z pokuty za obyčejnou nedojedenou svačinku (!) zapomenutou v batůžku se vám na letišti protočí panenky.

Naši předkové na etiku a ochranu přírody nehleděli – z hlediska ornitologického výzkumu našťestí (z hlediska ochrany přírody však bohužel). Založili tak nechtěně jakési velkoměřítkové „přirozené experimenty“ (skutečně se jim v literatuře říká „natural experiments“). Mimořádně zajímavé jsou např. výsledky výzkumu českých badatelů, kteří si vzali na paškál protinožné strnady obecné. V tomto případě našli „kulturní konzervu“ – na Novém Zélandu se totiž podle všeho zachovala strnada nářečí, která od dob introdukcí za následující století a půl stačila doma vyhnout.⁴

Nepůvodní populace také často žijí v mírně jiném prostředí než ty zdrojové. Například „nejpodivnější ptačí koktejl světa“⁸ zahrnuje z našich druhů populace původně z mírného pásu, ale Severní ostrov je klimaticky subtropický.

Očekávali bychom tedy, že tamější populace „našich“ druhů změni svou biologii – „ztropičtí“. Což je přesně to, co jsme zjistili při výzkumu novozélandských kosů černých a drozdů zpěvných.⁹

Zvonkohra

Po ruce byli i zvonci, v plantážích nepůvodních borůvek poměrně hojní. Srovnali jsme velikosti jejich snůšek a rozměry vajec mezi našimi novozélandskými daty a poznatky z Velké Británie. Kupodivu jsme nezjistili žádný rozdíl.¹⁰ Kupodivu proto, že předešlé studie rozdily očekávaným směrem našly. Což jen podtrhuje pointu, kterou připomínám, kdykoli je to jen možné.¹¹

Měnit se ovšem může i chování. Jak už zmíní na jiném místě, zvonci, které jsem potkal např. v Jižní Americe, byli nápadně plašší než ti naši. Což odpovídá předpokladu, že ptačí únikové vzdálenosti by měly narůstat směrem k rovníku (kde opeřencům hrozí vyšší riziko setkání s predátory).

Na Novém Zélandu nás ale zajímalo chování zvonků vůči simulovanému parazitismu. Kupodivu se ukázalo, že zvonci si zachovávají svou schopnost odmítat cizí vejce (známou z jejich domoviny) i u protinožců.¹⁰ Hostiteli kukačky se však stávají v Evropě vzácně a na opačném konci světa vůbec (kukačka obecná nikam introdukována nebyla a místní kukačky se nepůvodním druhům nevěnují). K čemu je jim tedy odmítací aparát? Podobně jako v případě naší studie kosů a drozdů je nejpravděpodobnějším vysvětlením *vnitrodruhový* parazitismus – tomu se z podstaty věci nelze vyhnout nikdy.

Tomáš Grim | je ptačkářem na volné noze a této „profesi“ navrhuje říkat „freebird“. Za sedm let v zahraničí měl to štěstí navštívit přes 70 zemí na všech sedmi kontinentech a pozorovat přes 4 000 ptačích druhů. Rád své zážitky sdílí na promítáních, v článkách i knihách (spoluautor „Nejlepší ptačí knihy roku 2017“, cenu uděluje časopis *British Birds* a *British Trust for Ornithology*). Citované články autora jsou volně k dispozici na jeho stránkách tomasgrim.com.

Foto: Tomáš Grim

Na olších a břizách zvonky potkávám i v místě svého bydliště – jenže zvonek sedící na jednom z těchto stromů (ID dřeviny nelze podle botanika z fotky určit) už ani nemůže být od mého domova vzdálenější: záběr je totiž z přesně opačného konce světa. Nepřehlédněte nenáhodnou souvislost: nepůvodní zvonek sedí na nepůvodní vegetaci. Pro invazní druhy zcela typický vztah. Extra běžný však zvonek u protinožců není – najít vůbec nějaké byla práce, která několik dní nepřinášela žádný výsledek. Vzácnost a plachost tamějších zvonků vedla i k tomu, že lepší záběr se mi bohužel nepovedl. Warrnambool, stát Victoria, Austrálie.

Naše novozélandská zvonkohra, podobně jako koso- a drozdohra, byla tedy hrou s dosti nečekaným vyústěním.¹²

Literatura

- Grim T. 2018: Opeření vystěhovalci: špaček obecný. *Naše příroda* 11(1): 14–21.
- Grim T. 2020: Vrabec kosmopolita: Vzestup – Evoluce – Pád? *Živa* 68/1: 42–46, 68/2: 99–104, 68/3: 152–157
- Grim T. 2019: Opeření vystěhovalci: „pěnkavy“. *Naše příroda* 12(1): 43–51.
- Pipek P. 2017: Strnadi nářečí uložená pro strýčka Příhodu. *Ptačí svět* 24(2): 13.
- Thomson G. M. 1922: *The Naturalisation of Animals and Plants in New Zealand*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Heather B. & Robertson H. 2005: *The Field Guide to the Birds of New Zealand*. Penguin Books, London.
- Menkhurst P. a kol. 2017: *The Australian Bird Guide*. CSIRO Publishing, Clayton.
- Grim T. 2015: Nejpodivnější ptačí koktejl světa. *Ptačí svět* 22(2): 22–24.
- Samaš P. & Grim T. 2010: Globální experiment s ptačí ekologií: co se stane, když se evropský pták ocitne na Novém Zélandu? *Živa* 58(5): 227–229.
- Samaš P. a kol. 2012: Egg rejection behaviour and clutch characteristics of the European Greenfinch introduced to New Zealand. *Chinese Birds* 3(4): 330–338.
- Grim T. 2016: Zpívají opravdu městští ptáci déle? Sýkora koňadra není ptačí... a proč je dobré na to nezapomínat. *Ptačí svět* 23(3): 16–18.
- Grim T. 2012: Proč kukačka neparazituje nejneškodnější ptáky? Konkrétní příklad s obecným poučením pro ekologické studie. *Živa* 60(1): 36–39.

Zvonek zelený – stálý, nebo tažný druh?

Foto: Pavel Smyček (pasm.cz)

Zvonka zeleného lze charakterizovat jako částečně tažný druh pěvce. Téměř výlučně tažné jsou severské populace ze Skandinávie a Ruska, směrem k jihu tendence ke vzdálenějším přesunům ubývá. Švédští ptáci se na zimu posunují do Dánska, část dánských do Německa, Beneluxu a Francie, norští zvonci zimují na britských ostrovech. Hnízdní populace v západní a jižní Evropě jsou převážně stálé, stejně jako populace na britských ostrovech.

Vzhledem k početnému výskytu v blízkosti člověka patřil zvonek zelený od počátku kroužkování u nás k nejčastěji odchytávaným druhům (v historickém pořadí je devátým nejpočetněji kroužkovaným), a o jeho migraci proto máme poměrně dobrý přehled. Téměř 45 % ptáků bylo u nás označeno po roce 2002, což však nevypovídá o celkové početnosti. Kvůli své hojnosti byl totiž zvonek v 70. a 80. letech minulého století zařazen mezi druhy, jejichž kroužkování bylo omezeno.

Nálezy zvonků hnízdících v ČR: na podzim (žlutě), v zimě (modře) a na jaře (zeleně). Zobrazeny jsou pouze nálezy nad 100 km. Zdroj: Cepák J. a kol. 2008: *Atlas migrace ptáků ČR a SR*. Aventinum.

U nás se se zvonkem můžeme setkat celoročně. Jeho potravní specializace na semena mu umožňuje vcelku bez problémů přečkat mírnou středoevropskou zimu a nenutí jej k výraznějším přesunům. Naši hnízdní populaci tak lze charakterizovat jako částečně tažnou s nejvzdálenějšími zimovišti ve Středomoří. Do středomořské oblasti ovšem táhne menší část populace. Většina ptáků tráví zimu v blízkém okolí (do 10 km) od rodiště či hnízdiště. Naše data ukazují, že v případě mladých ptáků je to zhruba 40 % jedinců, u dospělých pak téměř 80 %.

Aktuálním příkladem tažného dospělého ptáka je samec kroužkovaný koncem dubna 2019 na hnízdišti na Pardubicku, který byl 10. ledna 2022 nalezen mrtvý v Bavorsku, 381 km JZ směrem. Zimní nálezy tažných zvonků z Česka pocházejí z oblasti jižně a jihozápadně od našeho území. Nejvíce jich evidujeme z Itálie (25), Slovinska (15), Francie (9) a Švýcarska (7). Výjimečný nejvýchodnější a zároveň nejvzdálenější nález pochází z Řecka.

Zvonci ze Slovenska táhnou převážně jižním a jihovýchodním směrem do Maďarska, Chorvatska, Itálie a Řecka. Na podzimním tahu byli dva slovenští ptáci zastiženi až na Maltě.

V zimním období a na průtahu se u nás hojně vyskytují zvonci ze severnějších hnízdišť. Jedná se především o ptáky z Polska, Pobaltí a Kaliningradské oblasti Ruska. Jejich nejvzdálenější hnízdiště se nacházejí až ve Finsku a v okolí Petrohradu v Rusku. Průtažní ptáci dále pokračují přes naše území do středomořských zimovišť, nejdále zaletují až do jižní Itálie a Španělska.

Na rozdíl od dálkových migrantů i některých druhů migrujících na krátké vzdálenosti (např. drozda zpěvného) se podíl migrující složky populace zvonků může meziročně výrazně měnit podobně jako třeba u kosa černého. Souvisí to jednak s počasím, jednak s potravní

Co přineslo kroužkování

Charakter migrace	částečný migrant
Počet okroužkovaných ptáků (1934–2020)	227 426
Počet zpětných hlášení	5037
Počet hlášení v zahraničí	220
Nálezy cizích kroužkovačů u nás	137
Nejvzdálenější nález	Rusko (1450 km)
Nejsevernější nález	Finsko (60.90 N)
Nejižnější nález	Malta (35.81 N)
Nejvýchodnější nález	Rusko (30.41 E)
Nejzápadnější nález	Španělsko (02.16 E)
Nejstarší pták	13 let, 3 dny

nabídkou a zřejmě i s úspěšností hnízdění, která ovlivňuje aktuální početnost. Může se tedy stát, že jedinci, kteří zimu trávili ve Středomoří, následující rok zimují v okolí hnízdiště nebo místo zimoviště výrazně změni. Například zvonek kroužkovaný v lednu 2001 ve francouzské Provincii byl v prosinci téhož roku kontrolován na Třeboňsku.

Na hnízdiště se zvonci vrací většinou v březnu a počátkem dubna. Naše kroužkovací výsledky potvrzují vysokou věrnost dospělých ptáků předchozímu hnízdišti. I usazování mláďat probíhá v blízkém okolí rodiště, nicméně na podrobnější zhodnocení této problematiky máme dosud málo údajů.

Zhruba do 70. let 20. století byl zvonek zejména ve Středomoří ptákem hojně loveným pro konzumaci i klecový chov. Většinu hlášení z tohoto období představují právě kroužky zvonků ulovených čízbáři. V současné době je naprostá většina hlášených ptáků kontrolována kroužkovateli. Vzhledem k výskytu zvonka v lidských sídlech a navštěvování krmítek jsou dalšími častými příčinami nálezů kroužkovaných ptáků nárazy na sklo nebo predace kočkou. V posledních letech také přibývá jedinců nalezených mrtvých na krmítkách a v jejich blízkosti v souvislosti s šířící se trichomonózou.

Doufejme, že současná neradostná situace způsobená epidemií trichomonózy nebude mít na populaci zvonka fatální dopad a pomocí kroužkování se podaří získat údaje o dalších aspektech migrace a prostorové aktivity naší populace. Zejména cenné pro nás budou údaje týkající se rozptylu a usazování mláďat. 🐦

Jaroslav Cepák | pracuje jako ornitolog Kroužkovací stanice Národního muzea. Je vášnivým cyklistou, akvaristou a chovatelem ovcí, gekončků a želv.

Ekofarma PROBIO, s. r. o., Velké Hostěrádky – jedno velké krmítko nejen pro ptáky

V nadpise jsem si dovilil trochu nadsázky. Důvodem je, že na Ekofarmě PROBIO produkujeme ročně v režimu ekologického zemědělství na 358 ha orné půdy kolem 600 až 700 tun různých zrn a semen, která semeleme do PROBIO mouky v „ptačích“ obalech.

Základem ekologického zemědělství je diverzita agroekosystému. Na dozrání zde pěstujeme nejrůznější plodiny od pšenice, špaldy a ova přes pohanku a jetel inkarnát až po čirok a řadu dalších. Za účelem zlepšení půdní struktury, zadržení živin v půdě a zajištění co nejdelšího pokryvu půdy s protierozním efektem je doplňujeme širokým sortimentem meziplodin, jako je svazanka, hořčice, len, kapusta, sléz, jilek a další. Tyto meziplodiny vyséváme ve směskách po sklizni hlavní plodiny přibližně na polovině obhospodařované výměry. Výhodou pestrého způsobu

hospodaření je, že od dubna do října na polích pořád něco kvete, dozrává, a pole tak jsou celoročním zdrojem potravy pro vše živé.

Loni jsem procházel kolem pole s kvetoucím hrachem. Najednou se z něho zvedlo mnohasethlavé hejno špačků. Má první reakce byla stejná jako u okolních vinařů: „Zase nám něco žerou!“ Při bližším pohledu se však ukázalo, že špačci pečlivě ozobávali kyjkatku hrachovou, která saje a oslabuje rostliny. Sklizeň na podzim byla rekordní. Včas zasetý hrách a zásah špačků pomohly udržet množství kyjatek pod prahem škodlivosti.

Jindy se zase v pozdním jaru ochladilo a najednou nebyl téměř žádný hmyz. V tom roce spousta ptáků neukrmila mláďata a museli zahnízt znovu. „Naše“ vlaštovky a další ptáci na farmě na tom byli trochu lépe, protože nemáme stáje hermeticky uzavřené a uvnitř, kde je tepleji, byla zásoba hmyzu pro ptáčata dostačující.

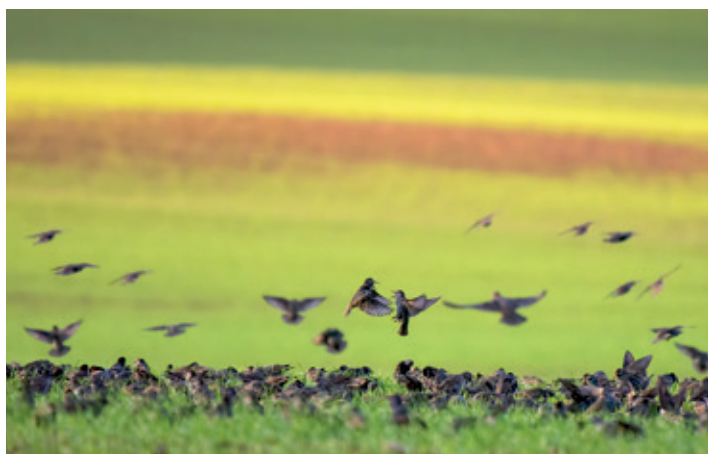
Vlhy pestré, pro které místní ornitologové v okolí strhli břehy, zde hnízdí a rády zalétají na lov hmyzu ke hnojišti. Také na budovách v areálu farmy nachází hnízdní příležitost spousta ptáků včetně poštolek. Úživnost prostředí rozšiřují i ovocné stromy a keře, kterých jsme ve spolupráci s dobrovolníky vysadili přes 500. Na farmě máme navíc zaseto kolem 5 ha nektarodárných biopásů. Jsem přesvědčen, že i to je významný příspěvek k úživnosti krajiny.

Pestrá ekologická farma tak může být bohatým a zdravým celoročním krmítkem pro opeřené obyvatele zemědělské krajiny. Ekologický zemědělec se o část své produkce rád podělí se svými pomocníky z živočišné říše. Nebojuje s plevelem a škůdci, ale redukuje to, čemu říká doprovodné rostliny a organismy, aby se vyskytovaly v množství, které neškodí, protože i ony mají v polním biotopu svoji funkci.

Nemocná krajina, která přišla o svou diverzitu, neuživí ptáky ani další živočichy a přikrmování na krmítko to nespraví. Snad se ale podaří hodně změnit zaváděním a rozšiřováním pestrého ekologického zemědělství, které je ku prospěchu všem.

Martin Hutař, spolumajitel Ekofarmy PROBIO Velké Hostěrádky a PROBIO, s. r. o., Staré Město

Foto: Artur Rydzewski (CC BY-NC 2.0)

Začínáme s pozorováním ptáků

Foto: Ludmila Korešová

Meopta Meostar B1 Plus 8 × 32 je dobrým řešením pro začátek

Foto: Ludmila Korešová

Pro pozorování ptáků na vodní ploše je ideální Meopta Meostar B1 Plus 10 × 42 HD nebo 12 × 42 HD

Návrat tažných ptáků a ranní ptačí zpěv jsou neodmyslitelnými symboly jara. Cvrkot kolem krmítka přináší radost i v těch nejsychravějších zimních dnech. Klíny táhnoucích husí jsou neklamnou známkou podzimu. A léto bez zpěvu strnada na mezi a bez čápat na komině si snad ani neumíme představit.

Chcete být šťastní? Pozorujte ptáky!

Čím dál více lidí si začíná uvědomovat, že ptačí jsou našimi souputníky pro celý rok a že jejich přítomnost přináší radost a dobrou náladu. V poslední době přibývá i odborných prací, které dávají přítomnost ptáků do souvislosti tu s duševním zdravím a pohodou lidí, tu s naším pocitem štěstí. Jedna nedávná studie zjistila dokonce na docela velkém vzorku lidí napříč Evropou, že počet ptačích druhů žijících v okolí přímo souvisí s tím, jak šťastní se cítíme (Methorst a kol. 2021). I po odfiltrování všech ostatních vlivů, jako je třeba celková výše příjmů, platí, že o 10 % více druhů ptáků má na naši spokojenost stejný dopad jako podobně vysoký nárůst příjmů. Anž bychom příliš zabředávali do psychologie a rozebírali důvody, proč tomu tak je, můžeme výsledky těchto výzkumů shrnout do jednoduchého hesla: Chcete být šťastní? Pozorujte ptáky!

Nebývale velký zájem o ptáky přináší Ptačí hodinka (ptacihodinka.cz). V letošním roce se jí zúčastnilo už přes 35 tisíc lidí. Jen pro srovnání: zhruba tolik obyvatel mají Tábor, Trinec nebo Třebíč. A mnozí z účastníků by si příjemné zážitky rádi uživali častěji než jen jednou ročně během sčítání na krmítku. Bezpochyby přítom platí, že čím více toho o ptačích víme, čím více druhů dokážeme určit, čím častěji se budeme pozorování věnovat, čím více zajímavých momentů v životě i těch běžných druhů

zaznamenáme, tím větší radost nám ptačí přinesou (a tím větší bude zřejmě i dopad na naše duševní zdraví).

Jak na to

Jak ale s pozorováním ptáků začít a posunout se od sypaní slunečnice do krmítka k celoročním ornitologickým pozorováním?

To hlavní rozhodnutí za nás nikdo neudělá. Pozorování ptáků je volnočasová aktivita, někteří říkají záliba, a hlavní je tedy chtít. Musíme vyjít ven a dívat se po ptačích. Čím častěji, tím lépe. Pokud to jde – třeba když zrovna nejde s dětmi –, vyplatí se jít potichu a bedlivě naslouchat. Většina ptáků se ozývá po celý rok, i když třeba jen tichým vábením. Nemusíme se jej rovnou snažit určit – stačí, že nás ptačí hlas upozorní, kam se podívat. A v té chvíli přichází ke slovu dalekohled, bez nějž se žádný pozorovatel ptáků neobejde. Dalekohledem pak podrobně propátráváme strom či keř, kde se nějaký opeřenec ozval. Při troše cviku se jej většinou podaří najít a pak už jen zbývá důkladně si jej prohlédnout a s pomocí knihy nebo mobilní aplikace určit. Posledním krokem je zápis do papírového nebo elektronického zápisníku. Úplným začátečníkům bych doporučil učít se poznávat běžné druhy tak, jak se přirozeně učí děti – tedy vidět a poznat. Teprve později přijde ke slovu systematický přístup, kdy si uvědomujeme výrazné znaky na konkrétních částech ptačího těla, díky nimž dokážeme rozlišit i bližze příbuzné nebo podobné druhy. Časem dojde i na ptačí hlasy, protože pro řadu druhů platí, že je nejsnáze určíme podle typického hlasu.

Bez dalekohledu to nepůjde

Začínat ale budeme rozhodně vizuálně – s dobrým dalekohledem. Bez nadsázky platí, že čím je dalekohled kvalitnější, tím více ptáků uvidíme.

A důležité je jasně vidět i typické znaky jednotlivých druhů. Jenomže který dalekohled vybrat, když je na trhu obrovské množství výrobků v cenách od několika stovek po desítky tisíc korun? Za základní ornitologický dalekohled se většinou považuje něco s označením 10 × 42. U označení dalekohledů první číslo udává zvětšení, druhé průměr objektivu. Čím větší je první číslo, tím více dalekohled zvětšuje. Čím je větší druhé číslo, tím dalekohled propuští více světla. Jenomže čím více dalekohled zvětšuje a čím větší má objektiv, tím je těžší, v rukách se chvěje a pozorovaný obraz se rozmazává. Začátečník, zvláště slabší tělesné konstrukce, rozhodně neudělá chybu, když sáhne po pohodlném menším dalekohledu (například Meopta Meostar B1 Plus 8 × 32). Pro pozorování na kratší vzdálenosti třeba v lese nebo v parcích se dokonce hodí lépe než některý více zvětšující dalekohled, protože má široké zorné pole a pozorovaný pták z něj tak snadno neuletí. Pokud nás ovšem láká spíš pozorování vodních ptáků na rybnících nebo řekách, vyplatí se větší zvětšení. Meopta Meostar B1 Plus 10 × 42 je dobrou volbou, ale rozhodně stojí za to sáhnout po kvalitě v podobě písmenek HD. Čím vyšší zvětšení, tím důležitější ono HD je, protože znamená menší barevnou aberaci a ve finále opět lepší obraz. O něco vyšší náklady se rozhodně vyplatí, protože kvalitní dalekohled (například Meopta Meostar B1 Plus 10 × 42 HD) vydrží na mnoho let pozorování. Naopak špatný dalekohled může nadšen z ptáků hodně kazit, zejména dětem. Pokud nejsme tak bohatí, abychom si co půl roku kupovali o něco lepší dalekohled, vyplatí se sáhnout rovnou po osvědčené kvalitě.

Ať vám pozorování ptáků přináší radost a pohodu!

Zdeněk Vermouzek

Samec zvonka zeleného

Co ptáci cítí a o čem přemýšlejí, můžeme pochopit jen stěží, i když jsme dnes díky vědě moudřejší. Hlubší poznání ptačích smyslů nám dovolilo aspoň přibližně pochopit, jak ptáci vnímají své okolí, a na základě poznatků z etologie a sociobiologie víme, že i ptačí jedinci mají své osobnosti (personality) a složité vztahy nejen se soukmenovci, ale i s dalšími druhy. Popustme uzdu fantazii a představme si, jak by nám asi zvonek popsal, co během roku zažil, kdyby si vedl deník...

Rok zvonka

Únor – Na krmítku začíná být těсно. Čížkům už vypadala olšová semínka, tak pořádají nálety. Jak jsou malí, tak jsou drzí, ale na nás zvonky si nepřijdou. Jak se prodlužuje den, cítím pořád větší chuť zpívat. Vylétnu si na ořešák nebo na tůjku a opakuju si zvončí písničku, kterou jsem se naučil od táty. Někdy ale ještě mrzne, a tak se před setměním pořádně naperu slunečnicí, aby mi v noci nebyla zima. Nesmím to ale přehnat, abych dokázal uletět krahujci, kdyby na nás zaútočil.

Březen – Dnes jsem si všiml, že se klukům v hejnu obrousila pírká a najednou úplně září. Holky po nich začaly pokukovat a možná i proto teď na sebe víc dorážíme a měříme síly. Nakonec se nám hejnkou úplně rozpadlo. Seveřani to zabalili a vydali se zpátky do Ruska a mě už ty hádky taky nebaví. Vrátil jsem se do zahrady blízko místa, kde jsem se loni vylíhl, a pořádně jsem si zazpíval. Vtom přiletěl soused, co byl přes zimu v Itálii, a snažil se mě vyhnat. Trochu jsme se do sebe pustili, ale nakonec jsme uzavřeli příměří. My zvonci můžeme klidně žít jen pár metrů od sebe. Náhle jsem s překvapením zjistil, že nás celou dobu pozoruje samička, co s námi občas lítala přes zimu v hejnu. Začal jsem zpívat ještě hlasitěji a pak jsem dostal chuť se kolem ní proletět, mával jsem křídly a roztahoval ocasní pera, ani nevím, co mě to popadlo. A najednou koukám, že jsme pár.

Duben – Moje milá je strašně neklidná. Pořád někde lítá a sbírá stébla trávy, kořínky a větvičky. Vybrali jsme bezpečné místo na smrku v rohu zahrady, kde spletla hnízdečko. Pořád jí to ale nestačí, teď zase hledá psí chlupy a mech, aby se prý vajíčka nerozbila. Když jsme jednou večer seděli spokojeně vedle

sebe, zeptal jsem se, proč si vybrala zrovna mě. Podívala se na mě, jako by to byla ta nejjasnější věc na světě: „Žádný jiný zvonek přece nemá tak velké žluté fleky na rýdovácích!“

Květen – Je to tady! První vajíčko! Po pěti dnech už se moje milá od naší snůšky ani nehne, a tak je ze mě zásobovací jednotka. Začíná mi pěkná dřina. Ještě že u nás na zahradě kosí jenom část trávníku a nestříkají sem žádné jedy, a tak vždycky najdu dost semen pampelišek, šťovíku nebo jetele. Navíc znám skvělé místo na okraji pole, kde rostou kokošky. Svě milé nosím i její pochoutku, pupeny stromů. Dva týdny utekly jako voda a to tiché pískání, co se poslední dobou ozývalo z vajíček, je najednou hlasitější. Skořápky popraskaly a naše paterčata se zdárně vylíhla. Jestli se mi krmení samičky zdálo jako mistrovství světa, tak nasycení pěti holátek je olympiáda. Nezastavím se ani minutu: posbírat semínka, rozmělnit je ve voleti, lapnout mšici nebo pavouka a tak pořád dokola. Do toho tady dnes obléžala kočka. Špatná zpráva: sousedovi vybrala celé hnízdo.

Červen – Mláďata už nejsou růžová, ale opeřená a konečně začínají vypadat jako správní zvonci. Střídáme se v jejich krmení a čekáme, že každou chvíli opustí hnízdo. A jsou venku. Ještě nedovedou létat, a tak je musíme přikrmovat. Líbí se mi, jak mě pozorně poslouchají, když zpívám. Potomstva ale není nikdy dost, a tak moje milá staví druhé hnízdo v bezu.

Červenec a srpen – Letní měsíce už jsou proti jaru pohoda. Spolu s mláďaty se proháníme po krajině a hledáme semínka. Taky mi vypadala první letka. Přepeřování je tady. Než vyměním úplně všechna pera, potrvá to 100 dní. Jediný problém nastal, když přišla vedra a vyschl potůček, kam jsme chodili pít. Ještěže lidé dnes dávají do zahrad pítka a koupátka, to nám bodlo!

Září – Někteří ptáci z našeho hejna se teď pořád ošívají, prý cítí „tahový neklid“. Nakonec to nevydrželi a odletěli na jih. Přidala se k nim i některá letošní mláďata. Přepeřila do šatu dospělých a chtějí se osamostatnit. Prý stačí hledět si Slunce a hvězd, vnímat magnetismus, sledovat velká pohoří a řeky a už jste ve Středomoří. Podle toho, co vyprávěl soused, to bude pěkně dobrodružná cesta. V Itálii a ve Francii totiž lidé ještě místy zvonky loví. Soused říká, že proto, že krásně zpívají. Mně ale neuniklo, že sousedka se jen uškříbla a pro sebe si zašeptala: „Spíš proto, jak chutnají.“

Říjen – Ptal jsem se sousedů, kdy vyrazí oni. Podle nich nebude letos tuhá zima, tak zůstanou s námi v hejnu. A hned se jim to taky vyplatilo – společně se stehlíky a pěnkavami jsme si včas všimli krahujce a uletěli jsme. Semena máme zatím dost, hlavně v obilném strništi, kterým se táhne i pás pohanky a lnu.

Listopad a prosinec – Přišla pohroma. Celé hejno zvonků, co jsme občas vídali na poli, je pryč. Víme to od jednoho, co to přežil. Prý se na krmítku potkali s cizím zvonkem, který seděl uprostřed slunečnice a ani nejedl, jen překázel. Za pár dní bylo všem špatně, začalo jim otékat hrdlo a nemohli polknout ani semínko. Většinu z nich už jsme nikdy neviděli. My měli štěstí, přidali jsme se k hejnu jikavců a konopek, kteří nás vzali na výtečný zaplevelený úhor plný bodláků, kokošek a merlíků.

Leden – Zima byla dosud mírná, ale teď přišla sněhová nadílka. Mrzne a přes bílou peřinu se k semínkům těžko dostáváme. Oblétáme okraje lesů a sbíráme semena jilmů, habrů a buků, ale navštěvujeme i zahrady s krmítky a doufáme, že je lidé pravidelně čistí. Síly nám pomalu docházejí a těšíme se na jaro. Cítím, že přijde brzy!

Alena Klvaňová k ilustraci Pavla Procházky na následující dvoustraně

Rok zvonka

Ilustrace: Pavel Procházka

jaro-léto

F začíná stavět hnízdo zpravidla na jehličnanu 2-3 m nad zemí

hnědošedá, jemně čárkovaná záda

žlutá páska

M zpívá a obhajuje teritorium

žlutozelená hrud'

žlutá páska

mechově zelená záda

žluté

F zahřívá snůšku 13-14 dní, M ji krmí

stavba je hotová za týden

první hnízdění: IV až V
snůška: 4-6 vajec

výstelka: mech, chlupy, peří

2 x 1,5 cm
kolem 2 g

hnízdlo:
šířka 10 x 7 cm
výška 7 cm

mšice, pavouci, brouci,
housenky apod.,
zejména ale semena

pulli (pull.) =
mláďata
na hnízdě

první 4 dny života pull.
je F trvale zahřívá

stěny hnízda:
větvíčky, kořínky,
stébla trav, listy

14 dní M i F krmí
pull. na hnízdě

Literatura:

Šťastný K., Hudec K. a kol. 2011: *Fauna ČR. Ptáci 3/II*. Academia Praha

zima

čtyři pětiny
našich zvonků
zůstávají u nás

pětina našich zvonků
táhne do Středomoří
odlet: IX–X
přilet: III–V

obilná strniště,
plevelý

rodinky se spojují
do hejn s dalšími
zrnojedý

stehlík obecný

podzim–zima

F staví druhé
hnízdno na listnáči
druhé hnízdění:
VI–VIII

pěnkava obecná

po opuštění
hnízdna neumějí
juv. létat
rodiče je několik
dní krmí

juv. schopni létat
ve věku 17 dní

šedobílá,
čárkovaná hrud'

juvenilní (juv.) = mladý pták vyvedený z hnízda v šatu mláďat

Krutihlavovy hlavolamy

aneb nad čím krutihlav kroutil hlavou

Ahoj, milé děti.

Tak se mi kamarád zvoněk pochlubil, že je ptákem roku a že se vy, malí a mladí ornitologové, chystáte do přírody na jeho mapování. Poslal jsem mu velké blahopřání a vám posílám rozcvičku. Věřím, že nebudete mít těžkou hlavu, ani když vás ptačí hlasy, švitoření a zpěv upozorní, že v koruně stromu nad vámi je hlava na hlavě. Samozřejmě že mám na mysli hlavy ptačí. Někdy se mezi listy ptačí hlava ztratí, což si ornitolog dovolit nemůže a musí určit, koho vidí, byť vidí jen křídlo či ocásek. Pojďme tedy s chutí do toho. Kolik zvonků vidíte v koruně tohoto stromu? A poznáte i jiné ptačí druhy? Věřím, že se nedáte zmást a zvonka dobře poznáte. Listy stromu si vybarvěte podle své nálady jarně, letně nebo podzimně.

Přeji vám krásné zážitky při mapování zvonků.

Váš Krůťa

Připravila Vladka Sládečková

Foto: Jiří Bohdal a Luboš Mraz (naturfoto.cz), Christian38 (CC BY-SA 3.0)

Polet se mnou do přírody

Tipy na aktivity pro rodiny s dětmi

Foto: Václava Štefflová (stefflova.cz)

Milí kamarádi,

myslím, že je vám nad slunce jasné, za kým vás teď pošlu. Přece za novoapečeným ptákem roku – zvonkem zeleným! Jeho typický hlas určitě znáte, a to v obou podobách – jak cinkajícího zvonečku, tak zvonku elektrického. To mám vždycky pocit, jako když se někdo při zvonění pořádně opře do dveří.

Bylo by prima zjistit, jak to se zvonky ve vašem okolí je. Možná ještě létají v hejnech ke krmítku. Sčítejte je a zaznamenávejte si, kdy přilétají. Brzy nastane čas, kdy se hejnkou rozpadnou a zvonci obsadí svá teritoria. Ta poznáte podle zpěvu, při kterém samečci často sedí na vrcholku stromu. Pokuste se je v určité oblasti zmapovat a při pozorování si do svého terénního zápisníku zaznamenávejte co nejvíce podrobností. Za zápis určitě stojí datum a čas pozorování, počasí, druh stromu, na kterém zvoněk sedí, okolní prostředí apod.

Pokud se vám podaří nasbírat hodně pozorování, třeba vám o zvoncích něco zajímavého prozradí! Starší žáci (2. stupeň ZŠ a středoškoláci) se pak o své výsledky a zážitky mohou podělit s ostatními kamarády na žákovské ornitologické konferenci, která se uskuteční 23. května 2022 v Praze. Přihlášku najdete na webové stránce ČSO www.birdlife.cz/zakovska-konference.

Srdečně vás zvu a přeji spoustu krásných setkání s ptákem roku zvonkem zeleným!

Váš Krůťa

Pozor, nám se neříká zvoněk junior, ale zvoněk juvenil!

Připravila Gabriela Dobruská

Pták roku 2022 ve sbírkách filatelistů

Rozmanitost a překonávání dlouhých vzdáleností. Pestrá krása, probouzející v lidech sny o cizokrajných dálkách. Okouzlení, které někdy přeroste v potřebu vlastnictví nebo přímo ve sběratelskou vášeň... Co všechno ještě pomyslně spojuje ptactvo a poštovní známky?

Vydáním „Penny Black“ s profilem královny Viktorie (1840) vznikl nový obor grafické tvorby nekonečných možností a ptáci se nevyhnutelně stali jedním z jeho častých a oblíbených námětů. Známek zobrazujících ptáky existuje nepřehledné množství. Mezi filatelisty se proto vyskytují i jejich specializovaní sběratelé. Kde bychom mohli nejrozsáhlejší ornitologicky zaměřené série poštovních cenin vidět, se dočteme na blogu Karla Šimečka (karelsimecek.cz) v článku *Ptáci na známkách anebo poštovní známky s ptačími motivy*.

Ptačí svět se nechť tímto fenoménem inspirovat a nabízí čtenářům minisbírku orientovanou výhradně na letošního ptáka roku zvonka zeleného. K nejexotičtějším státům, které vydaly známku se zvonkem (mimo ČR nazývaným nejčastěji „zelená pěnkava“), v ní patří Kambodža a Sierra Leone. Její kuriozitou je pak známka z dnes již neexistující Jugoslávie, ale i známka z Gibraltaru, zachycující jako jediná pohlavní dimorfismus samce a samičky.

Daniel Razím

Příště: Jeřáb v japonské a čínské symbolice

3. žakovská ornitologická konference

23. 5. 2022 v Praze

pro žáky 2. stupně základních škol a studenty středních škol

- přihlas se • vyhrať zajímavé ceny
- zapoj se do soutěže o nejlepší příspěvek • součáť konference je terénní exkurze s kroužkováním ptáků

ZAJÍMAJÍ TĚ PTÁCI? BAVÍ TĚ BÁTAT? SAMOSTATNĚ NEBO V TÝMU?

- objev kouzelný svět ptáků
- pozoruj ptáky, vytvoř si vlastní projekt
- prezentuj své výsledky a zlepš své komunikační dovednosti
- čerpej inspiraci a poznej podobně naladěné lidi
- vyzkoušej si vědeckou práci

Všechny potřebné informace, další tipy na vlastní badatelskou činnost a přihlášku najdeš na www.birdlife.cz/zakovska-konference, dotazy na slaberyova@birdlife.cz.

Je naše okolí bezpečné pro ptáky?
Žije v našem lese datel?
Jsou pražské rybníky vhodné pro ptáky?
Ovlivňuje teplota počet ptáků na Vitavě?
Kdy létá na krmítka nejvíce ptáků?

Pořádá Česká společnost ornitologická s finanční podporou hlavního města Prahy

CSO BirdLife PRAHA

Loni náš knižní trh obohatil titul z pera Karla Šťastného a Antona Krištína. Už samotná jména autorů dávají tušit, že bychom měli zbystřit pozornost. Ostrílení znalci ptáků spojili své síly a vytvořili typ publikace, jaký tu ještě nebyl. Nejedná se o určovací příručku ani o vyprávění o životě našich ptáků, i když z obojího má atlas něco. Kdybych měla knihu charakterizovat, řekla bych, že jde o zhuštěnou *Faunu ČR* a *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČR* (s příslušnými

Karel Šťastný – Anton Krištín: Ottův obrazový atlas. Ptáci Česka a Slovenska

Ottovo nakladatelství, 2021

215 × 155 mm, 568 stran, ISBN: 978-80-7451-866-9

údaji ze Slovenska) „šmrncnutý“ extraktem *Obecné ornitologie* a doplněný spoustou fotografií.

V úvodní části najdeme praktickou tabulku se seznamem druhů hnízdicích v ČR a SR (do roku 1999 a po roce 2000). Následují kapitoly o původu ptáků, systematice a biologii. Autoři se témat, jako je stavba těla, rozmnožování, let a migrace, hlasy nebo ptačí jídelníčky, zhostili čtivým stylem, přičemž vycházeli i z recentních vědeckých prací a text protknuli řadou méně známých zajímavostí. Třeba že káně lesní objeví kobylku na vzdálenost 100 m, kačer sleduje pach samice vydávaný její kostrční žlázou, který na něj působí jako afrodisiakum, nebo že samičky rákosníka velkého jsou menší a při nedostatku potravy se jich líhne více než samců.

Těžištěm knihy je pak systematická část představující 240 druhů hnízdicích na území obou států od roku 1940. Každému z nich je věnována dvoustrana, kde si vlevo přečteme popis vzhledu a hlasových projevů, k nimž v knize (jako v jedné z mála na českém trhu) nalezneme QR kódy, po jejichž načtení telefonem si hlasy můžeme okamžitě poslechnout. Dále se dozvíme o areálu druhu a jeho historickém

rozšíření na sledovaném území, jaká stanoviště obývá, jak probíhá tok, stavba hnízda či péče o mláďata, kam táhne a čím se živí. Šikovná je přehledná tabulka s vybranými údaji o tělesných rozměrech, době hnízdění, maximálním dosaženém věku či počtu párů v ČR a SR. Nechybí ani mapka rozšíření čerpající z aktuálních zdrojů včetně posledního kvadrátového mapování v Česku. Druhový medailon pak ilustruje celá strana fotografií českých a slovenských fotografů. Je škoda, že jednotlivé kategorie (pohlavní rozdíly, šaty, hnízda, vejce, mláďata) nejsou zachyceny systematicky u všech druhů. Největší slabina publikace ale spatřuji v tom, že snímky postrádají popisky! Pro znalce jistě není problém odlišit pohlaví či mladé ptáky, laikům však nepopsané fotografie mohou zamotat hlavu. Graficky poměrně výpravňá kniha na křídovém papíře a s tvrdými deskami se podle mého názoru nehodí do terénu (i kvůli své váze lehce přesahující 1 kg), zato ji vřele doporučuji do příruční knihovny jako ucelený zdroj základních a aktuálních informací o naší avifauně, který využije laik i profesionál včetně učitelů a publicistů.

Alena Klvaňová

Aktivitu z názvu recenzované knihy koná alespoň čas od času snad každý zájemce o ptactvo. Ale jen málokdo fotí opeřence v tak brilantní kvalitě jako autor nové knihy. Snímky z fotoaparátu Milana Zygmonta jsou technicky zcela precizní, po všech stránkách. Fotografie s uvedením expozičních parametrů tvoří drtivou většinu rozsahu knihy.

Text je velmi stručný. Přesto se autorovi podařilo zmínit skutečně všechny podstatné stránky výbavy, expozice i kompozice – žádné zbytečné nímání se v nicotnostech. Sem tam se vloudil šotek a čtenáři si také mohou procvičit i své identifikační schopnosti při hledání jednoho chybně určeného druhu. To jsou ale jen detaily (které mají

Milan Zygmont: Fotografujeme ptáky

Grada, Praha 2021

210 × 230 mm, 144 stran, ISBN: 978-80-271-1720-8

doložit, že recenzent knihu přečetl celou). Naopak v knize chybí téma zpracování fotografií; je mu věnována jediná strana a veškerá „informace“ je, že autor používá Photoshop. „Jak výslednou fotografii upravit“ tak zůstává jen reklamním lákadlem na obálce. Férovější by bylo zmínit, že postprocesní návody v knize čtenáři nenajdou – tak jak to otevřeně zmiňují jiné příručky, např. skvělá *The Handbook of Bird Photography* z pera a těl (aparátů) absolutních špiček světové ptačí fotografie (Markus Varesvuo, Jari Peltomäki, Bence Máté).

Jako ptáčkař v knize postrádám i zmínku o významu dokumentárních fotografií. Samozřejmě je dobré se za všech okolností snažit o technicky co nejlepší snímky. A tuplem, pokud je máme nutkání zveřejnit: „Každoročně fotíme desítky či stovky milionů fotografií divoké přírody – a naprostá většina z nich je naprostý odpad.“ (Chris Packham) Nicméně je třeba nezapomínat, že určitě není dobrá strategie mazat všechny technicky neperfektní snímky – mohli bychom totiž smazat poklad (*Ptačí svět* 2020/4: 18).

Velmi oceňuji Zygmontovo zaměření na tropy. Arassari na obálce reprezentativně odráží zacílení knihy. Omezením se na Evropu, či dokonce

jen Česko se mnozí fotografové i ptáčkaři dostávají do pozice turisty, který navštívil Ostravu a myslí si, že poznal Českou republiku... Těch pár druhů, co u nás můžeme potkat, je totiž podobně nereprezentativním obrázkem ptactva (všeho, bez politických, a tedy umělých geografických omezení). Drtivá většina ptáků (kolem 80 %) žije v tropech; typičtí ptáci mají vzhledem, biologií i ekologií s těmi „našimi“ pramálo společného (*Vesmír* 2006, 85/8: 462–472).

Význam návštěvy tropů pro každého, koho zajímá příroda *taková, jaká je*, proto ani nelze dostatečně zdůraznit. Ptáčkaři samozřejmě nejsou výjimkou (*Ptačí svět* 2014/3: 9–11). Proto mě velmi těší, že Milan Zygmont navazuje, navíc v bezprecedentní kvalitě, na českou tropickou tradici, například na knihy Zdeňka Veselovského nebo výtvarně výpravňé dílo Jana Dungela *Jak se maluje prales* (Academia, Praha, 2006).

Knihu rád doporučuji – poslouží jako vzor, jak má vypadat technicky dokonalá ptačí fotografie, a současně návod, jak ji pořídit, i jako nasměrování vašich příštích cest do oblastí našimi ptáčkaři zatím neprávem spíše opomíjenými.

Tomáš Grim

S pěnicí černohlavou na Vítání ptačího zpěvu, duben 2017

Hledejte příležitost ve všem, co se nabízí

Rozhovor s Jaroslavem Kolečkem

Jak ses vlastně k ptákům dostal?

Začalo to v zimě 1995/1996, kdy jsme s bráchou u babičky stloukli krmítko a pozorovali ptáky, kteří tam létali. Najednou mě začalo zajímat, jak se který jmenuje. Za oknem jsme měli fazole a hrášek a za nimi jsem se vždycky schovával, abych ptáky viděl z co největší blízkosti. Vtipné je, že asi dva roky před tím jsem byl na výstavě v muzeu ve Valašském Meziříčí, kam byla zapůjčena sbírka Ptáci ČR z přerovského Ornisu. Strašně mě to nebavilo – vycpaní ptáci, příšerná nuda.

Vybavuješ si nějaké knihy z dětství, které tě inspirovaly?

Moje první knížka, která se možná dodnes najde ve spouště domácností, byl *Kapesní atlas ptáků ze 70. let* od Miroslava Bouchnera, známý větou „Sýček je naše nejhojnější sova“. V něm jsem si našel ptáky, kteří létali na krmítko. Měl jsem štěstí, že ta první zima byla studená a byla tu menší invaze čечetek, které nám pravidelně chodily po dvorku. Od té doby jsem je každou zimu vyhlížel, ale už jsem je tam nikdy neviděl. Hned na jaře nám pak na

zahradu zavítal protahující kos horský. To byly moje první intenzivnější zážitky.

Pak jsme doma měli staré knížky z edice *Světlem zvířat* od Jana Hanzáka a kol. a ty jsem si důkladně pročítal. Při svých prvních jarních výpravách jsem ještě neměl k dispozici audionahrávky, tak jsem ptáky hledal ve stromech a pak v knížkách studoval přepisy hlasů a zpěvů a snažil jsem se v určování posouvat dál. Později jsem dostal na Vánoce kazety *Hlas pro tento den* a z těch jsem si napsal další zpěvy, takže už jsem byl na jaro lépe připraven. Pamatuji si, jak jsem v roce 1996 přišel domů a našel dva dopisy – přijali mě na osmileté gymnázium a zároveň do MOSu (Moravského ornitologického spolku – pozn. red.), tak jsem měl strašlivou radost.

Měl jsi nějaké vzory nebo průvodce, kteří tě v dospívání ovlivnili?

Někdy v letech 1998 nebo 1999 jsem se dostal k Danu Křenkovi, Jiřímu Pavelkovi a klukům, kteří dělali monitoring v Beskydech a od nich jsem získal další kazety s ptačími hlasy, takže jsem je potom celé dny poslouchal a učil se. Byl to také začátek prvních společných výprav na ptáky. Danovo nadšení, znalosti a to, co všechno v Beskydech on a lidi kolem něho dělali a do čeho jsem se mohl díky němu zapojit, to byla pro mě obrovská škola a jsem mu moc vděčný. Hodně mě inspiroval i v zájmu o jiné skupiny, než jsou ptáci.

Asi nejintenzivnější zážitek z té doby, a vlastně i v dnešním měřítku silný, byla výprava na Nové Mlýny v září 2000, kde jsme chytali bahňáky včetně jespáka šedého a malého a spoustu dalších zajímavých druhů jsme viděli. Tam jsem si poprvé zkusil ptáky vytahovat ze sítě. Ale

Jaroslav Koleček

* 29. 3. 1985, Valašské Meziříčí

Vystudoval učitelství a zoologii na PřF UP v Olomouci. Od roku 2013 je výzkumným pracovníkem Ústavu biologie obratlovců AV ČR a od roku 2019 i Ústavu pro životní prostředí PřF UK. V letech 2011–2015 byl předsedou MOS, v období 2014–2020 byl členem výboru ČSO a od roku 2018 pracuje ve výboru Jihomoravské pobočky ČSO. Roku 2016 byl předsedou vědeckého výboru konference ČSO v Mikulově. Je členem redakční rady Sylvie a autorem 33 odborných publikací, 33 příspěvků na tuzemských i zahraničních konferencích a 42 popularizačních článků. Ve své činnosti propojuje vědecký výzkum, ochranu i osvětu. Pravidelně pořádá ornitologická setkání, exkurze a akce pro veřejnost, kroužkuje a věnuje se mládeži. Za významnou práci věnovanou odborné přípravě studentů v soutěži Středoškolská odborná činnost (SOC) byl dvakrát oceněn Českým svazem vědeckotechnických společností.

bylo náročné si to vybojovat, protože mamka mě moc nechtěla na výpravy pouštět, i když v zásadě mě naši podporovali.

Od studií až dodnes se významně podílíš na pořádání pravidelných setkání ornitologů. Proč myslíš, že jsou důležitá?

V hospodě se poznají lidi, kteří by o sobě jinak nevěděli. Díky tomu jsme třeba v zimě chodili počítat ptáky do lužního lesa do rezervace Království u Olomouce. Ptáci se v zimě

V patnácti letech s okroužkovaným mladým kulíkem písečným na Nových Mlýnech, září 2000

Na pravidelné kroužkovací akci Acrocephalus u Bartošovic v Poodří s odchyceným včelojedem lesním, červenec 2010

Tým Ústavu biologie obratlovců (včetně studentů a administrativních zaměstnanců) zabývající se hnízdním parazitismem kukačky obecné u rákosníků, červen 2017, vinohrad u terénní stanice v Mutěnicích při oslavě narozenin zakladatele výzkumu Marcela Honzy. Zleva: P. Samaš, J. Koleček, M. Požgayová, P. Procházka, R. Valterová, V. Pospíšilová, V. Brlík, J. Novotná, K. Sosnovcová, sedící: M. Šulc, M. Čapek, M. Honza a B. Prudík

hodně pohybují, tak jsme procházeli paralelně čtyři transekty, kilometr od sebe vzdálené. Zapisovali jsme a zakreslovali do mapky pozice jednotlivých ptáků a bylo krásně vidět, jak se počty na jednotlivých transektech výrazně liší. Byla to hezká společenská akce, kdy čtyři lidi, někdy víc, prošli trasu, jeli společně vlakem zpátky a šli na pivo. Podobná hospodská setkání se našetřít ujala i v Brně, je to takový inkubátor společných nápadů. Plánují se výpravy, chodí tam lidi, kteří by se chtěli ptákům věnovat, a třeba zjistit, že kousek od nich bydlí někdo, kdo je vezme na odchty.

Nesporným přínosem akcí, jako je *Acrocephalus*, je školení nových kroužkovatelů a přitáhnutí nových lidí k ptákům. Občas dojde i na neplánovanou koupel při kroužkování labutí, červenec 2010

Jakou jsi měl původně představu o svém profesionálním působení v ornitologii?

Asi jsem neměl jasnou vizi, říkal jsem si, že vystuduju učitelství a pak se uvidí. Dlouho jsem díky vazbám na lidi ze Správy CHKO a vůbec na Beskydy, kde jsem působil i jako strážce, pře-

mýšlel o zaměstnání ve státní správě. Pak jsem se díky spolupráci s Martinem Paclíkem a Karlem Weidingerem začal konečně při psaní diplomky víc seznamovat s vědeckou prací a zjistil jsem, že by mě bavilo věnovat se odborné práci dál. Doktorát je příležitost, kde záleží na tom, jak se k tomu člověk postaví. Já jsem našetřít pochopil, že na prvním místě jsou publikace, a snažil jsem se hlavně psát. Zároveň jsem se hodně věnoval pobočce (MOS – pozn. red.), takže jsem vedle studia řešil i pobočkové projekty a starosti. Jsem rád, že se k pobočce přimkli i mladí, zejména Katka Ševčíková nebo Martin Vymazal a další, a dneska pobočku táhnou.

Co tě během tvé kariéry nejvíc bavilo zkoumat?

Já jsem takový idealista, který má i nějakou vyšší motivaci. Nedělám to přednostně pro vlastní kariéru, ale spíš jsem vždycky chtěl, aby badání mělo nějaký přínos pro ptáky. Z témat, která mě bavila nejvíc, to byla třeba spolupráce s Jirkou Reifem, kdy jsme bádali, jak se daří chráněným ptákům oproti těm nechráněným, a podobně mě oslovily věci, které dělá tým Petra Procházky na migraci.

Čemu by se podle tebe stálo za to věnovat v ornitologii v současné době?

Málo se zkoumají věci, které souvisejí s populačními změnami nebo aplikovanou ornitologií. Kvalitní ochrannářské studie jsou u nás poměrně vzácné. S výjimkou Jirky Reifa, Martina Šálka a několika dalších kolegů se jim moc lidí nevěnuje. Další velkou příležitostí jsou data z Avifu a občanskovědních programů, které ČSO realizuje. A s výjimkou těch, které produkují data pro indikátory nebo pro výpočty populačních trendů, se s těmi daty moc nepracuje. Sám jsem se o to vždycky snažil, ale prosadit tato témata u grantových agentur není snadné. Mohlo by to být téma pro doktorské studenty.

Je nějaký ptačí druh, který bys rád studoval?

Jako dítě jsem měl hodně rád brhlíka, který byl v řadě ohledů velmi zajímavý v kontextu naší ptačí fauny. Je takový neohrožený, netypický,

leze hlavou dolů a vždycky tou hlavou mlátí jako blázen, i to jeho betonování hnízda je výjimečné. Velice zajímavý je třeba bukáček nebo chřástal, hodně se mi líbí druhy sibiřské tajgy. Jako malý jsem si o nich četl ve *Světě zvířat* a snil jsem, že se nám do vesnice zatoulá třeba drozd plavý nebo rezavý a takovéhle potvory. To byl spíš takový romantismus, Hanzák psal povídacím stylem a dětská hlava plná fantazie si to všechno představovala. Nejvíc jsem se ale profesně věnoval rákosníku velkému.

Na který zážitek z terénu rád vzpomínáš?

Jednou jsme se při zimním monitoringu v Beskydech dostali při západu slunce ke stromu, kde nocovali dva strakapoudi bělohřbetí. Bylo hezké pozorovat, jak se šerilo a strakapoudi postupně zalezli do dutin, ještě se z nich ozývali a pak kolem 16:00 utichli. Pak si třeba pamatuju, jak jsem jako malý našel hnízdo píska, a přestože bylo hned vedle polňačky, ne moc dobře ukryté, tak ho ti ptáci úspěšně vyvedli. Z toho jsem měl obrovskou radost. Tehdy jsem při kontrole brodil rozvodněný potok a ztratil jsem při tom průkaz ČSO a málem i kolo, ale písík to zvládl dobře. Asi nejvíc intenzivních zážitků mám z vlastního terénního výzkumu. Třeba v Mutěnicích člověk vidí věci, které by jinak neměl šanci vidět, a pochopí, jak ti ptáci zhruba přemýšlejí, což se studiem literatury dá dost blbě.

Máš nějaká oblíbená místa, kam chodíš na ptáky?

Vždycky jsem rád v Mutěnicích, kde je to hezké skoro pokaždé, i jenom na vycházku, podívat se, co na rybníkách zrovna je. A bydlím v Moravském Krasu, kde je spousta pěkných míst. Tuhle jsem šel do lesa s kočárkem s dcerkou, byl konec srpna a kousek ode mne zpíval lejsk malý. Líbí se mi, že přestože už nebydlím v Beskydech, kde jsem vyrůstal, tak aspoň s některými tamními druhy se můžu potkat i teď. Ani nemusím vidět nějaké „špeky“, i když tu máme i sokoly, kulíšky a další sovy, zedníček tu občas bývá. Spíš mám rád lokality, kde si člověk na zajímavé ptáky musí počkat nebo si je zasloužit. Člověku udělá radost i to, když může dělat kompletní seznam nebo monitoring a zachytit stav běžných druhů, no a pokud to zpestří nějaký zajímavý druh, tak je to vždycky pěkné, ať už je to kdekoli.

Ve svém výzkumu ses zabýval také ptáky zemědělské krajiny. Vidíš nějaké řešení jejich neutěšeného stavu?

Já jsem se odborně zabýval skřivanem, kterému paradoxně velké bloky polí v zásadě vyhovují. Samozřejmě i skřivana postihl výrazný pokles početnosti. Příčiny jsou známé, minimálně na obecné úrovni – homogenita krajiny, intenzivní hospodaření, změna struktury plodin, chemizace a samozřejmě zemědělské dotace, které to všechno udržují. Jak z toho ven? Myslím si, že největší moc máme my jako spotřebitelé. Když začneme ve větší míře požadovat produkty a hospodaření takové, aby to k ptákům, ale i celému zemědělské krajině bylo přívětivější, tak to může situaci posunout k lepšímu. Pořád je to běh na dlouhou trať, ale když srovnáme situaci dnes a před

deseti patnácti lety, tak teď je v obchodech víc produktů ekologického zemědělství a čím dál více lidí tyto způsoby produkce podporuje. Výhledově se situace asi úplně neotočí, na druhou stranu, pokud dál poroste podíl lidí, kteří to budou vyžadovat, poroste i tlak na to, aby krajina byla šetrněji obdělávaná, potažmo i na politiky, kteří už nebudou moci situaci jednoduše ignorovat. Teď ještě aby se to projevilo i na ptácích...

Zabýval ses i změnami početnosti ve vztahu ke klimatické změně. Některé druhy ohrožuje, jiným prospívá. Jak ji hodnotíš ty?

Z hlediska některých druhů ptáků tam pozitivita jsou. Umožňuje jim lépe přežít zimu nebo rozšiřovat areál. Najdeme ale i škálu příkladů, kdy tomu tak není. Třeba modráčci v Krkonoších, kteří už jsou na tom dost špatně. Ne všechny druhy dokážou zareagovat dostatečně rychle. Dálkoví migranti mají vzorce, které řídí jejich migrační chování, silně zakódované, a prostě nedovedou dobře reagovat na dlouhodobé změny nebo na to, když je v některých letech počasí v Evropě hodně popletené, a přiletí do podmínek, které pro ně nejsou vůbec příhodné. Třeba lejsci přiletí do lesa, kde ještě není listí. To staví velkou část migrantů do pozice ohrožených. Na druhou stranu druhy, které jsou rezidentní nebo se celoročně pohybují v našem evropském prostoru, dokážou reagovat pružněji a častěji prospívají. Bohužel přestože bychom u některých druhů díky oteplování čekali šíření na sever a opětovné hnízdění u nás, například u mandelíka, dytíka nebo fuhyka menšího a rudohlavého, tak se nezdá, že by to fungovalo takto jednoduše. Prostě jim v naší krajině chybí víc než jen teplé klima. Vlivů na ptáky působí celá řada a klima je pořád jenom jedním z nich.

Přátelé si na tobě cení tvého přístupu k lidem. Věnuješ se mladým ornitologům, vedl jsi řadu prací SOČ, třeba Katku Ševčíkovou a Vojtu Brlíka, kteří se dnes ornitologii úspěšně věnují. Co tě motivuje k práci se studenty?

Nechtěl bych upírat zásluhy jiným, Vojta už ptáky dobře poznal v terénu, když jsme se seznámili, Katka byla odchovankyně oddílu Jardy Marxe z Olomouce a já měl štěstí, že jsem se nimi potkal a snad jsem jim mohl aspoň něco málo předat. Ten motiv začíná u SOČky, kdy jsem se jako účastník připravoval sám. O to víc si uvědomuji, že středoškoláci potřebují, aby se jim někdo věnoval, a jak by mě to bývalo posunulo. Byl bych zároveň rád, kdyby mladí neměli klapky na očích a aby si aspoň ve studentských letech prošli etapou, kdy něco dají ČSO. To jsou roky, kdy mají relativně víc času, sbírají zkušenosti. Vždycky studentům říkám, berte všechno, co se nabízí, a hledejte v tom příležitost. Někdy se dobrovolná, bezplatná a na první pohled nudná činnost může jevit jako ztráta času, ale později člověk zjistí, že mu otevřela nové obzory nebo se naučil něco, co pak v životě využije. Jsem rád, že se většina mých mladých přátel příležitostí nebojí a dělají spoustu užitečné práce i mimo akademickou dráhu.

Na akcích pro veřejnost, jako je podzimní Festival ptactva, vždycky potkám spoustu nadšenců, Ostrov u Macochy, říjen 2018

Každoročně pořádáš Vítání ptačího zpěvu i Festival ptactva, ukázky kroužkování pro školy. Jak se ti pracuje s veřejností?

Vždycky jsem se snažil, stejně jako ČSO, mít tři okruhy aktivit. Dělat výzkum, ochranářskou práci a osvětu. My vědci máme velké štěstí, že nám společnost umožňuje naši práci vykonávat, a snažím se jí aspoň něco vrátit. Protože práce jenom ty naše studie každého zajímat nebudou. Víc je vidět konkrétní práce s lidmi v terénu nebo ochranářská činnost. To už je na každém, jak si to poskládá, na co má čas a na co se cítí. Sem do Adamova jsme se přistěhovali před osmi lety. Byli tu kluci, kteří pořádali Den Země, tak jsme se spojili a pokračovali společně. Zjistili jsme, že je nás tu takových víc a všechny nás spojuje zájem o aktivní ochranu přírody a osvětové akce. Založili jsme spolek Okras a pořádáme exkurze pro veřejnost, staráme se o cenné lokality, všechno na neplacené, dobrovolné, rekreační bázi.

Člověk by se neměl pořádání takových akcí bát. Je to vždycky trochu stres, ale máme velkou skupinu lidí, kteří jezdí pomáhat. Některé z nich spíš baví společenská stránka věci, popovídají si, udělají kus užitečné práce, poskládají s dětmi budky nebo s nimi něco vybarvují. A já třeba poznám nadšence, a když se pak v regionu mapují různé druhy, tak mi ti ochotní mladí nadšenci pomohou objet lokality.

No a co se týká spolupráce se středoškoláky, akademiky může motivovat, že když se člověk podchytí už na střední škole, tak má náskok. Studenti, kteří dělají SOČky, jsou většinou nadprůměrní a je slušná šance, že se usílí, které jim konzultant věnuje, vrátí a může přerůst ve spolupráci. Osvětová práce, zvláště ta, kdy je člověk v přímém kontaktu s lidmi, mu tak může dát hodně v podobě nových přátelství i spolupracovníků.

Jsi dlouholetým aktivním členem ČSO, řadu let jsi byl členem výboru, předsedou MOS, podílel ses na přípravě konferencí. Co pro tebe členství ve společnosti znamená?

Jsem hrozně rád, že organizace existuje a přežila tolik těžkých období, a je mi vel-

kou ctí být členem a moci se zapojit. Já mám v nátuře dávání lidí dohromady a půdorys jakékoli organizace je pro to ideální, lidi se můžou vzájemně podporovat, sdílet. Pak mě motivuje, že stabilní, silná organizace může efektivněji prosazovat své zájmy a tím pomáhat ptákům. Samozřejmě i možnost vlastní realizace, protože činnost, kterou společnost vyvíjí, produkuje zajímavá data, která lze v mé profesi využít ke vzájemnému prospěchu. Spíš nevidím žádný důvod, proč v ČSO nebyt. Nemusím se vším úplně souznít, může mě mrzet, že se některé věci nedaří víc posunout, třeba Avif, to ale není důvodem, proč z ČSO vystoupit, to mě nikdy nenapadlo.

Jak vnímáš současnou roli ČSO a kam by podle tebe měla směřovat?

Podle mě je směr dobrý a odpovídá mu rostoucí vliv společnosti v prosazování odborné podložené ochrany ptáků, čímž můžeme být inspirací nejen jiným organizacím, ale zejména státu. Tento cíl je významný, ale je třeba se pozorně dívat i dovnitř a hýčkat si členy, na kterých visí hlavní část odborné práce a kterých není moc. Stačí se podívat, kolik lidí dělá JPS, LSD – kolem stovky. V atlasovém mapování se zapojilo méně lidí v porovnání s předchozím atlasem. Dlouhodobě nejsme schopni tyto počty navýšit a přitom právě tato práce má velký význam. Měli bychom se snažit stagnaci počtu a zapojení odborně zdatných členů nepřehlížet. Je asi náročnější je uspokojit než zaujmout tisíce členů, kteří prostě jen chtějí mít radost z ptáků. I v rámci organizace se tyto dvě skupiny snoubí a je úkolem jak pro vedení, tak pro členy, aby byli aktivní. Pořád tam jsou rezervy, řada lidí ptáky dobře zná, a přesto se odborných programů neúčastní. Aktivity pro širokou veřejnost má ale ČSO rozjeté velice slušně a lidi se budou, doufám, pořád přidávat. I finanční fungování je, myslím, nastaveno zdravě, takže věřím, že ČSO má dobrou budoucnost. ✨

Za rozhovor děkuje Alena Klvaňová

Biopásy – ostrovy života ve sterilní zemědělské krajině

Foto: Václav Zámečník

Biopásy slouží jako přírodní krmítka také mimo hnízdní období, navíc zde tolik nehrozí přenos nemoci

Početnost druhů zemědělské krajiny v posledních dekádách dramaticky klesá. Populace některých druhů jsou již tak malé a izolované, že i drobný pokles početnosti může vést k jejich rychlému vymizení z velkých území. Mezi hlavní příčiny těchto změn bezesporu patří intenzivní zemědělství, které je úzce spjato se zánikem původní pestrosti a mozaikovitosti krajiny, ztrátou krajinných prvků, snížením diverzity pěstovaných plodin či se zvýšenou intenzitou obhospodařování (a tudíž i s vyšší aplikací pesticidů, minerálních hnojiv a další zemědělské chemie). Všechny tyto faktory se odrážejí v celkové sterilitě naší zemědělské krajiny, a tedy i nedostatku hnízdních a potravních stanovišť pro živočichy, ale i zhoršení některých ekologických funkcí, které zdravá krajina poskytuje – jako je snižování eroze, zadržování vody nebo zvyšování organické složky v půdě –, a dalších ekosystémových služeb. Pro zastavení poklesu biologické rozmanitosti, ale i celkové zvýšení ekologického potenciálu zemědělské krajiny byla navržena řada ochranných opatření včetně některých agroenvironmentálních titulů. Jedním z důležitých opatření na podporu druhové rozmanitosti může být pěstování biopásů, nicméně přínos tohoto opatření zatím (trestuhodně!) nebyl řádně vyhodnocen.

Zima představuje pro řadu sedentárních druhů kritické období, ať již z důvodu nepříznivých klimatických podmínek, které mají za následek vyšší spotřebu energie na termoregulaci během chladných a na sníh bohatých dnů, nebo – a to zejména – kvůli celkovému

nedostatku a nedostupnosti klíčových potravních zdrojů. Právě špatné přežívání zimního období u dospělých jedinců, kteří se následně nezapojí do reprodukce, je často uváděno jako jeden z důvodů dramatického poklesu počtu některých druhů zemědělské krajiny. Pro většinu sedentárních ptáků obývajících zemědělskou krajinu představují různá semena planě rostoucích rostlin či zrna kulturních rostlin zásadní potravní zdroj. Nabídka na semena bohatých stanovišť (např. obilných strnišť, ruderalů a úhorů či extenzivně obdělávaných polí) je však v současné konvenčně obhospodařované zemědělské krajině minimální a nedostatečná.

Jedním z opatření, jak zvýšit nabídku potravy a úkrytů, ale i celkovou rozmanitost zemědělské krajiny, je zakládání biopásů¹. Biopásy představují 6–24 m široké a nejméně 30 m dlouhé pásy na orné půdě a dělíme je na dva typy. Prvním typem jsou biopásy nektarodárné, které jsou složeny ze směsí kvetoucích rostlin a cílí na podporu různých skupin bezobratlých, zejména opylovačů. Druhým typem jsou krmné biopásy, které jsou bohaté na semena, a proto poskytují volně žijícím živočichům dostatek potravy. Tyto biopásy tvoří směsky obsahující jarní obiloviny, proso, pohanku, kapustu, ale také slunečnici, lupinu a svazenu a během zimy představují důležité biotopy pro ptáky, ale i další obyvatele polní krajiny, jako jsou zajíci, drobní savci či srnčí zvěř. Navzdory tomu, že zemědělci mohou toto agroenvironmentální opatření využívat již delší dobu, nebylo dosud dostatečně výzkumně vyhodnoceno, a nebylo proto možné určit jeho skutečný přínos pro biologickou rozmanitost. Ačkoli význam biopásů intuitivně tušíme, zcela zásadní otázkou zůstává, jak se jejich potenciál

pro ochranu biodiverzity liší v závislosti na jejich umístění, velikosti či průběhu sezony. A právě na tyto aspekty jsme se v naší studii, která probíhala napříč různými typy zemědělských krajin v Česku, zaměřili². Celkově jsme během tří let zmapovali 72 krmných biopásů a stejný počet kontrolních ploch v okolní krajině. Zkoumali jsme jejich vliv na ptáky, zajíce, drobné savce a srnčí zvěř. Zaměřili jsme se i na vliv umístění biopásů, například zda se nacházejí v těsné blízkosti lesů, křovinatých koridorů, či uprostřed polí, a také na to, jak jsou využívány v průběhu celé zimy nebo jak se početnost a druhová bohatost liší v závislosti na jejich velikosti.

Ze získaných výsledků jasně vyplývá, že druhová bohatost i početnost polních ptáků (včetně ubývajících druhů), zajíců i drobných savců byla výrazně vyšší v biopásech než v okolní zemědělské krajině. Jedinou výjimkou byla srnčí zvěř, u které se efekt biopásů neprojevil. I když se nejvíce ptáků vyskytovalo v biopásech kolem křovinatých koridorů, největší rozdíl v početnosti a druhové bohatosti mezi biopásy a kontrolními transektami byly nalezeny u biopásů uprostřed polních bloků. Tato skutečnost platila i pro zajíce a drobné savce, kteří byli rovněž početnější v biopásech uprostřed polí. Detailní analýzy však ukázaly, že jednotlivé druhy ptáků dávají přednost biopásům s různým krajinným kontextem. Například konopky obecné, strnadi rákosní a některé dravci (např. moták pilich a káně rousná) upřednostňovali biopásy uvnitř půdních bloků, zatímco zvonci, bažanti, stehlíci či vrabci polní zase preferovali biopásy podél křovinatých koridorů. Obecně byly nejméně využívány biopásy kolem lesů.

Důležité bylo také zjištění, že v druhé polovině zimy se v biopásech (ale ne v okolní krajině) výrazně snížila početnost a druhová bohatost ptáků, což znamená, že v důsledku vyčerpání potravních zásob biopásy přestávají plnit svoji pozitivní funkci. Do budoucna je proto důležité zaměřit se na vhodný výběr směsí k výsevu biopásů tak, aby se zvýšila nabídka semen pro ptáky (např. s vyšším zastoupením prosa a čiroku), ale například i potravy pro zajíce (kapusta) také v průběhu druhé poloviny zimy. Právě toto období totiž představuje pro ptáky „hladové okno“, kdy je nabídka potravních zdrojů, ale i kondice ptáků nejnižší, a jsou proto nejzranitelnější. Výsledky též naznačují, že záleží na velikosti biopásů. Při porovnání několika velkých biopásů s větším počtem menších o stejné rozloze se ukázalo, že početnost všech zjištěných ptáků byla obecně vyšší v těch větších, nicméně i malé biopásy mohou být pro některé druhy ptáků (např. stehlík, konopku) i savců (např. zajíce) důležité.

Naše studie přináší první rozsáhlé a ucelené zhodnocení účinků různých typů biopásů na biodiverzitu polní krajiny. Biopásy mohou představovat poměrně levné a jednoduché opatření pro podporu mnoha druhů ptáků, zajíců i drobných savců a jejich správné nastavení nám může nejen ušetřit skutečně velké množství peněz, ale také zajistit efektivnější ochranu

1 Ministerstvo zemědělství (2016). Biopásy. Informační materiál pro zemědělce. Agroenvironmentálně-klimatická opatření Program rozvoje venkova. http://eagri.cz/public/web/file/488800/F_AEKO_Biopasy.pdf

2 Šálek M., Bažant M., Žmihorski M., Gamero A. (2022). Evaluating conservation tools in intensively-used farmland: Higher bird and mammal diversity in seed-rich strips during winter. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 327: 107844.

Pro hejna vrabců polních a strnadů obecných jsou krmné biopásy během zimy vítaným zdrojem potravy

ubývajících druhů. Biopásy však mohou představovat i riziko. Živočiškové, kteří se v nich shromažďují, mohou lákat mnohé ptáky a savčí predátory, což se může projevit ve vyšší predaci, a v důsledku tak biopásy, zejména jsou-li příliš úzké, mohou pro některé druhy představovat ekologickou past.

Navzdory tomu, že biopásy lze poměrně snadno založit nebo odstranit orbou, je zemědělci stále zavádějí jen zřídka. V České republice se krmné biopásy využívají pouze na 0,09 % polních bloků a v každém z nich pokrývají jen malý zlomek (do několika procent) orné plochy.

Předchozí studie ale naznačují, že k zastavení poklesu populací některých druhů ptáků je potřeba alespoň 1 ha (1 %) potravně bohatých biotopů na 100 ha zemědělské půdy. K tomu se však stále ještě ani zdaleka neblížíme. Navíc se (krmné) biopásy využívají pouze místně, zejména na okrajových zemědělských stanovištích ve vyšších nadmořských výškách. Jejich potenciál pro druhovou ochranu přitom může být výrazně vyšší v nižších polohách, které jsou charakteristické velkými polními celky a absencí krajinnotvorných prvků, jako jsou remízky, aleje, travnaté meze či křovinaté koridory. Navýšením

finanční podpory zřizovatelům, lepší propagací mezi zemědělci, ale i drobnými úpravami stávajících biopásů bychom mohli docílit toho, že biopásy budou výrazně přispívat k podpoře druhové rozmanitosti naší nemocné zemědělské krajiny.

Martin Šálek | pracuje v ČSO a v Ústavu biologie obratlovců AV ČR, kde se věnuje zejména výzkumu a aplikované ochraně biodiverzity.

Kde je příliš jedů a hnojiv, tam chybí hmyz i ptáci

Podle některých odhadů zmizelo z evropské krajiny za necelých 50 let přibližně 70–80 % hmyzu (Hallmann a kol. 2012). Tak masivní propad nutně zasáhl i další organismy, které jsou na hmyzu potravně závislé. Za hlavní viníky hmyzího vymírání považujeme změny v zemědělském hospodaření, jeho intenzifikaci spojenou s nadměrným užíváním jedovatých pesticidů a hnojiv a znečištěné ovzduší.

Že je tedy tvrzení v názvu článku dávno dokázané? Ač nám to možná připadá překvapivé, údaje podložené studiem dokládající souvislost mezi úbytkem hmyzožravých ptáků a mizením hmyzu nejsou tak časté. Známá je například práce, která prokázala přímý vliv insekticidu imidaclopridu na ptáky. V Nizozemsku se ukázalo, že v oblastech s vyšší koncentrací tohoto neonicotinoidu v povrchové vodě se populace 14 polních druhů ptáků ztenčovaly průměrně o 3,5 % ročně (Hallmann a kol. 2014). Neonicotinoidy přitom mají smrtící vliv i na necílové druhy hmyzu včetně včel a dalších významných opylovačů. Navíc v půdě zůstávají a škodí i po několika letech od aplikace, a proto bylo jejich venkovní použití Evropskou komisí v roce 2018 zakázáno (přesto však existuje možnost získat „mimořádnou výjimku“, kterou některé státy využívají, jako třeba Francie v boji proti mšicím při pěstování cukrové řepy).

Loni vyšel článek s výsledky projektu občanské vědy, v němž dobrovolníci v 16 zemích po dobu tří let zaznamenávali početnost hmyzu na 1462 transektech, a to velmi svéráznou metodou – sčítali to, co se jim „rozpláclo“ o čelní skla aut. Průměrně zaznamenali tristní počet ani ne jednoho (0,938) hmyzího jedince na kilometr! Účastníci při svých jízdách sčítali také tři ptačí druhy specializované na lov létajícího hmyzu – rorýsy, vlaštovky a jiříčky. Zjištěné údaje o početnosti hmyzu a ptáků pak autoři srovnávali s údaji o způsobech hospodaření a množství použitých chemických látek na sčítaných lokalitách (zdrojem dat byl Eurostat). Zjistili, že čím více hnojiv a jedů bylo na lokalitě používáno, tím méně hmyzu i ptáků dobrovolníci napočítali. Příčinou byl zřejmě především nedostatek potravy pro hmyz v důsledku intenzivního používání herbicidů. A právě hmyzožraví polní a luční ptáci, jako například skřivani polní, lindušky luční nebo konipas

Stehlík obecný patří k druhům, u nichž tvoří semena důležitou složku jídelníčku

Konipas luční patří k druhům, jejichž populace v Evropě od 80. let 20. století zaznamenaly největší pokles početnosti

luční, patří v Evropě k nejméně ubývajícím druhům. K obnovení jejich populací by tedy přispělo snížení množství pesticidů používaných v zemědělství. I my spotřebitelé to můžeme ovlivnit – vybírejte si takové potraviny, které byly vypěstovány bez nich. Že to jde, potvrzují biozemědělci ze zmíněné Francie, kteří díky podpoře biodiverzity mají na svých polích s cukrovou řepou dostatek přirozených predátorů mšic a obejdou se bez neonicotinoidů.

Alena Klvaňová

Podle Modernfarmer.com a Møller A. P., Czeszczewik D., Flensted-Jensen E. a kol. 2021: Abundance of insects and aerial insectivorous birds in relation to pesticide and fertilizer use. Avian Res 12: 43.

Krmítka ptákům pomáhají. Anebo škodí?

Foto: Ludmila Korešová

Krmítka nesporně podporují psychickou pohodu a pomáhají budovat kladný vztah člověka k přírodě

„Rychle se obleč, než půjdeš do školy, musíš nasypat do krmítka. Chceme přece ptáčkům pomáhat.“ Takhle nějak se učí odpovědnosti leckterý mladý ornitolog; ani já nebyl výjimkou. Těm malým ptáčkům, kteří to mají v životě tak těžké, přece chceme pomáhat. A právě proto bychom měli pozorně číst odbornou literaturu, protože svět lidský i ptačí je mnohem složitější, než jak jsme jej kdysi dávno viděli ráno před cestou do první třídy.

Krmení ptáků je nejrozšířenější formou aktivní interakce mezi člověkem a divokou přírodou. Ve Velké Británii, odkud budou pocházet příklady v tomto článku, krmí ptáky každá druhá domácnost. A krmí často celoročně. Jedno krmítko tam připadá na devět jedinců krmítkových druhů ptáků. Za rok obyvatelé Británie spotřebují 150 000 tun různých krmiv. Je to tolik, že kdyby deset nejčastějších krmítkových druhů nežralo celý rok nic jiného, mohlo by jich v Británii žít třikrát víc. Celosvětově se obrát obchodu s aktivní pomocí živočichům pohybuje na úrovni mnoha miliard dolarů a roste

v průměru o 4 % ročně. Kromě krmení ptáků lidé v poslední době aktivní podporu rozšiřují na další druhy a skupiny zvířat, krmítka v zahradě a krmení kachen a labutí tak postupně doplňují domečky pro ježky, hmyzí hotely, hadníky, ale i krmiště supů, žraloků nebo napajedla pro velké savce v suchých oblastech.

Co nám říká věda?

Takováto masivní podpora některých druhů již dávno není jen přilepšením strádajícím jedincům v zimě. Obrovský nadbytek potravy se musí chtít nechtě projevit i na celých populacích, družích a nakonec i na složení ptačích společenstev. Je to ale opravdu to, co chceme? A zamýšlíme se nad tím, když sypeme slunečnici do krmítka a vybíráme z přehršle tukových koulí s různými příměsmi?

Zapátráme-li ve vědeckých studiích, najdeme větší množství prací popisujících vliv doplňkového krmení přímo na krmené ptáky. Ten je veskrze pozitivní, jak si ukážeme dále. Mnohem méně pozornosti doposud vědci věnovali nepřímým vlivům, zejména dopadům na celá společenstva. V loňském roce nám pátrání výrazně usnadnili pánové Shutt a Lees, kteří publikovali dosud nejrozsáhlejší rešerši dopadů krmení ptáků.

Komu krmení skutečně pomáhá?

Nejvíce publikovaných prací potvrzují, co není těžké intuitivně odhadnout: ptáci, kteří krmítka využívají, si udržují celkově lepší kondici, lépe přežívají nepříznivá období, mají vyšší fitness, tedy odchovávají více mláďat, mají lepší imunitní reakce, často zvyšují populační hustoty. Populace mnoha druhů podporovaných potravou zvyšuje početnost jak lokálně, tak na úrovni států. Dostupná potrava pomáhá hlavně v energeticky náročných obdobích, u nás především při silných mrazech a při námraze. Uměle změněné podmínky však mohou vést až ke změnám migračního chování. Když jednotlivým ptákům umožníme přežít v oblastech, které pro ně dříve byly po část roku neobyvatelné, dochází k vyhasnutí migračního pudu, protože zůstat na místě je výhodnější než podstupovat nebezpečí na nejisté tahové cestě. Změnit se může i směr tahu; například některé naše pěnice černohlavé místo do jižní Evropy létají zimovat na krmítka do Británie – severozápadně od svých hnízdišť. Tito ptáci mají také kratší křídla, a protože z bližších zimovišť přilétají dříve, vytváří se rozmnožovací bariéra mezi nimi a ptáky zimujícími ve Středomoří.

Přestože cílená podpora zachránila některé druhy před vyhynutím (například holuba různového, kondora kalifornského nebo neofému žlutobřichou), nic takového není známo o plošném krmení ptáků. Ohrožené jsou zkrátka jiné druhy než ty, které navštěvují zahradní krmítka.

V poslední době se objevují i studie zaměřené na člověka, který ve stále urbanizovanějším prostředí ztrácí přímý kontakt s přírodou. Krmítko plné ptáků pak tento kontakt pomáhá udržovat, čímž přispívá k psychické pohodě lidí a k jejich mentálnímu zdraví. Z ptáků na krmítku máme zkrátka radost a dobrou náladu, což je zřejmě hlavní důvod, proč si příkrmování ptáků získává stále větší oblibu a proč za něj vydáváme i desetitisíce korun ročně.

Ve výčtu pozitivů nesmíme zapomenout ani na sociální prvek, kdy sdílení pozorování, hlavně fotografií, opět přispívá ke zdravému fungování mezilidských vztahů. Pro děti a pro seniory často představuje nejbližší, případně jediný přímý kontakt s volně žijícími ptáky. Význam pro vědecké poznání má i občanská věda, jako je naše Ptačí hodinka.

Ačkoli lidé potravu na krmítkách nekonzumují, přínosy krmení ptáků pro jedince druhu *Homo sapiens* jsou více než zřejmé.

Stinná stránka krmení

Na krmítka nelétají všichni ptáci stejně. Králíčky na něm neuvídneme, hýli si přijdou jen občas zobnout. Naproti tomu kosi dokážou u krmítka zůstat i několik dní, jinou potravu ani nehledají a čas dělí mezi žraní, odpočinek a intenzivní souboje s ostatními kosi. Stačí jen malé zamyšlení a dojde nám, že nepřirozená podpora některých druhů se musí projevit i na těch ostatních. Má-li jeden příliš velkou výhodu, ostatní kolem něj strádají.

A skutečně, jedním z vysvětlujících faktorů, proč některé druhy přibývají a jiné ubývají, může být i míra, s jakou navštěvují krmítka. Platí to až do

Foto: Zdeněk Gerlícký (Flickr ©50)

Nezapomínejme na další formy podpory ptáků, jako je vysazování keřů, na jejichž bobulích si pochutnají například kosi černí

chvíle, než se kvůli nepřírodně blízkým kontaktům ptáků na krmítkách rozšíří nový parazit, jak se to stalo zvonkům. Bičenky drubeží běžně parazitují u holubovitých ptáků, ale když přeskočily na zvonky, zvládly jejich populaci za deset let zdecimovat na méně než třetinu. K přenosu z holubů na zvonky přitom došlo velice pravděpodobně právě na krmítku, protože jinak se tyto druhy příliš nesečkávají. A další přenos mezi zvonky navzájem je na krmítkách evidentní. Ani propagace dezinfekce krmítek zvonkům v Británii nepomohla, zvonka tam již zařadili na červený seznam ohrožených druhů a populace i přes veškerou snahu dále klesá.

Nemoci ovšem nejsou uzavřená kapitola, ani ti nejlepší vědci nemohou odhadnout, které další choroby se mezi ptáky na krmítkách začnou přenášet jinak, než tomu bylo dosud, kdy k tomu dojde ani jaké to bude mít následky. Zcela vyloučit nelze ani riziko pro lidi, i když je doposud velice nízké.

Nejsou to ale zdaleka jen nemoci, co by mělo naše nadšení z příkrmování ptáků ochladit. Nevhodné a nutričně chudé krmení může snižovat reprodukční schopnost ptáků. Krmení vede ke změně chemického složení krve, není ale jasné, jaké následky to může mít. Zásadnější a zdokumentovaná je skutečnost, že dominantní krmítkové druhy vytlačují ty méně zdatné. To přispívá ke známé homogenizaci společenstev, kdy, mírně zjednodušeně, všude žije několik nejběžnějších druhů a druhy se zvláštními nároky se stávají stále vzácnějšími. Příkladem, opět z Británie, může být sýkora modřinka, u které vedlo krmení ke čtyřnásobnému zvýšení obsazenosti budek. Modřinky jsou přitom schopné vyhnat vzácné sýkory lužní a strakapoudy malé z hnízdních dutin nebo zabít mláďata lejsků, současně vytlačují sýkory lužní a babky od potravních zdrojů. Krmení modřinek vede v tomto případě k přímému ohrožení několika mnohem vzácnějších druhů. Obecně to potvrzuje i skutečnost, že k úbytku hmyzožravých druhů nedochází – nebo je pokles jejich početnosti alespoň menší – tam, kde se nekrmí.

Nepřímé vlivy mohou být ale ještě mnohem závažnější. Prakticky chybějící informace o tom, jaké dopady má krmení na celé potravní sítě, tedy na vzájemné vztahy mezi predátory, kořistí, patogeny, parazity a kompetitory. Z toho mála, co zatím víme, je zřejmé, že zvýšení potravní nabídky pro predátory krmítkových druhů (například krahujce nebo i hlodavce) zvyšuje predační tlak i na vzácné druhy. A tou kořistí nemusí být jen ptáci. Nepřírodně vysoké populace sýkor mohou přílišnou predací zdecimovat housenky vzácných motýlů.

Zamyslet bychom se měli i nad ekologickou stopou krmení ptáků. Běžně rozšířená slunečnice, není-li bio, se pěstuje za použití většího množství chemikálií. Naše vypasené krmítkové sýkorky se tedy mají dobře na úkor ubývajících skřivanů a strnadů. Ještě horší je to s některými exotickými krmivem, která se začínají objevovat i u nás. Například mastnáček habešský, prodáváný jako *niger*, je jednou z plodin, jejichž pěstování jde ruku v ruce s odlesňováním a likvidací přírodních biotopů v tropech. Dopad na životní prostředí má rozhodně i výroba a doprava tukových směsí a dalších speciálních krmiv přes půl světadílů, o použití palmového tuku v levných koulích nemluví.

Krmítka navštěvuje omezené spektrum druhů, k nimž patří sýkory koňadry i brhlíci lesní

Máme tedy úplně přestat příkrmovat?

Na tuhle jednoduchou otázku neumím odpovědět. Ochranařský princip předběžné opatrnosti by velel krmítka schovat a za ušetřené peníze vysadit nějaký hustý živý plot s bobulemi. Jenže jde to vysvětlit šestiletému dítěti, které vysedává za oknem a má radost z každého nového druhu? Nebudou bez blízkosti ptáků naše dny zase o něco šedivější a smutnější? Nepřestanou se lidé o ptáky zajímat, takže to ve výsledku jejich ochraně spíše uškodí? Nezmizí s odstraněním krmítka i výchovný prvek, směřující děti k zájmu o přírodu? Ani na tyhle otázky zatím odpověď neznám.

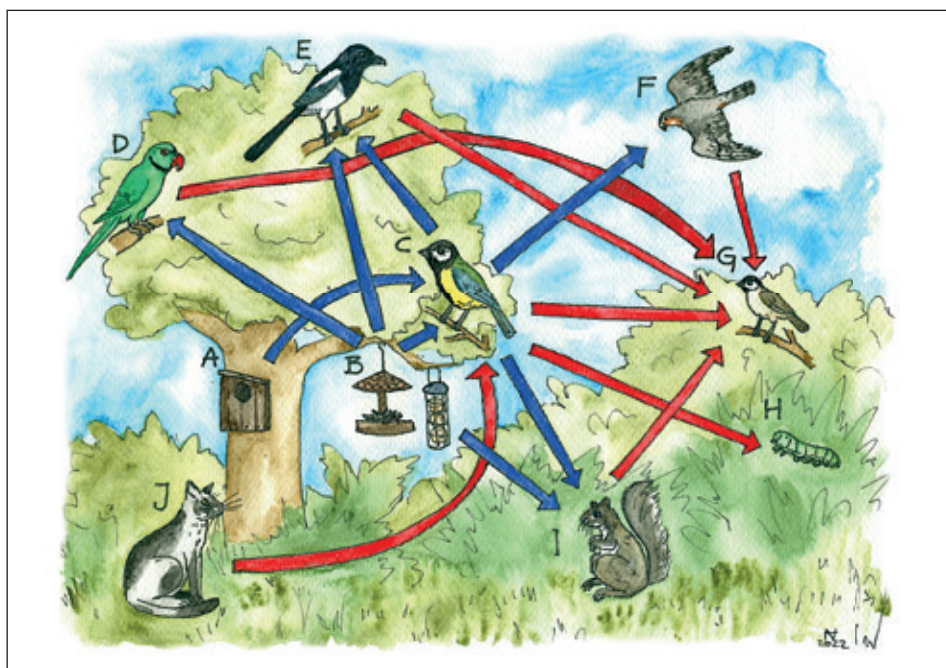
V jedné z nedávno vyšlých prací autoři vyslovují alespoň základní doporučení: vyloučit

krmení v rezervacích, omezit krmení v oblastech významných pro ohrožené druhy a vrátit se k příkrmování pouze v zimě. Naše domácí krmítka bude určitě zůstat prázdné mnohem častěji než dosud. Ptáčkům přece chci pomáhat, jako v té první třídě. Jen dnes už vím, že krmítka dávám na okno hlavně kvůli sobě.

Podle Shutt J. D., Lees A. C. 2021: *Killing with kindness: Does widespread generalised provisioning of wildlife help or hinder biodiversity conservation efforts?* Biological Conservation 261: 109295 a dalších zdrojů.

Zdeněk Vermouzek | je ředitelem ČSO. Kromě ostatní činnosti se dlouhodobě věnuje propagaci ornitologie a popularizaci vědeckých poznatků o ptácích a jejich prostředí.

Existuje mnoho způsobů, jak umělé zdroje, tedy ptačí budky a krmítka, ovlivňují celé společenstvo ptáků a dalších živočichů. Modré šipky označují výhodu pro cílový druh, červené nepříznivý dopad. Ptačí budky (A) a příkrmování (B) podporují jen některé druhy (C), včetně nepůvodních (D, I) a mesopredátorů (E, I). Vysoký počet ptáků kolem krmítek usnadňuje lov domácím zvířatům (J) i přirozeným predátorům (F). Větší množství „krmítkových“ a „budkových“ druhů (C) i různých typů predátorů (E, F, I) dopadá na ostatní, méně konkurenčně zdatné druhy (G), které trpí jak přímou predací, tak zvýšeným konkurenčním tlakem. Vyšší početnost „krmítkových“ druhů (C) může vést i k vyššímu vyžírání tlaku na druhy původní přirozené kořisti (H). Zobrazené druhy reprezentují ekologické skupiny: C – sýkora koňadra, D – alexandr malý (nepůvodní invazní druh v západní Evropě), E – straka obecná, F – krahujec obecný, G – sýkora babka, H – housenky původních druhů motýlů, I – veverka popelavá (nepůvodní invazní druh na Britských ostrovech).

Polní krajina pro lidi i pro ptáky

V souvislosti s ochranou polních ptáků si pravděpodobně vybavíme ohrožené a častěji skloňované charismatické druhy jako koroptev polní nebo čejku chocholatou. Vzpomenout můžeme také majestátního dropa velkého, který už se raději odstěhoval za hraniční čáru do Rakouska. Nenápadní a drobní zvonci, důvěrně známí především z našich zahrad, však závisejí na zdravém stavu zemědělské krajiny neméně. A přestože se zvonek zelený stále pyšní statusem ochrany „málo dotčený“, zdaleka to neznamená, že i tento druh nemá řadu pádných důvodů k emigraci.

Vymírání ve velkém stylu, leč bez diváků

Že se populace ptáků vázaných na zemědělskou krajinu snižují vlivem intenzivního zemědělství, potvrzují výsledky pravidelného monitoringu běžných druhů ptáků. Zvonci a další zrnožraví ptáci rovněž doplácí na změny struktury krajiny a způsobů hospodaření, které odstartovaly kolektivizaci v 50. letech. Pestrou mozaiku drobných políček obhospodařovaných sedláky postupně nahradily rozlehlé lány polí o desítkách hektarů. Veškeré krajinné prvky se staly překážkou nastupujícímu intenzivnímu zemědělství a velkým moderním strojům. Novými prvky v krajině se naopak staly pesticidy a umělá hnojiva. Společně se zánikem pestré krajiny zmizel i úzký vztah původních vlastníků k půdě. Ani po vstupu do EU se celkový přístup ke krajině nezlepšil. Dosavadní nastavení zemědělských dotací motivuje zemědělce především k tomu, aby z přírody nezbylo nic než nejvyšší možné výnosy. Od vstupu do EU přispěl jen u nás tento krátkozraký způsob hospodaření k 35% snížení

početnosti ptáků zemědělské krajiny. Stručně řečeno, naše evropská zemědělská krajina po desetiletí prochází něčím podobným jako tolik oplakávané tropické pralesy, jen na menším území a bez odpovídajícího zájmu médií.

Procházka krajinou očima zvonka

Pojďme se teď projít po okolí našeho bydliště a zkusme na ni pohlédnout z perspektivy letošního ptáka roku. Na rozdíl od některých druhů polních ptáků zvonci tolik nevyužívají otevřenou krajinu a drží se spíše při okrajích lesů a polí. Vyhledává potravu v podobě různých semen a obilovin. Křoviny a stromy slouží jako zdroj oblíbených pupenů, bukvic, bobulí a zároven jako hnízdní biotop. K vyhledávaným prostředím patří také staré ovocné sady nebo vinohrady. V době hnízdění tvoří nezanedbatelnou složku potravy rostliny a hmyz. Mimo hnízdní období zaletují zvonci za potravou do polí, kde sbírají semena a další rostlinnou potravu. Jako jeden z hlavních ohrožujících faktorů zrnožravých ptáků je uváděn úbytek stanovišť v podobě strnišť a úhorů, která představují významný zdroj potravy v zimním období. Potravní nabídka v podobě plevelů a hmyzu je navíc snižována aplikací herbicidů a insekticidů.

Prostor pro přírodu není zadarmo

Snaha vrátit do krajiny tolik potřebnou roztroušenou zeleň, remízky nebo polní cesty lemované keři a alejami je každodenním chlebem ochranářů zaměřených na zemědělskou krajinu. Navzdory rychlosti, kterou pestrá krajina v minulosti zmizela, se jedná o velmi zdlouhavý a náročný proces. Zdánlivě jednoduchý nápad na obnovu malého remízku uprostřed pole naráží na celou řadu problémů v podobě časově náročného projektování celého záměru, roztráštěné struktury vlastníků, jeho financování

a následné údržby. Málo vítaný bývá tento nápad i samotnými zemědělci – velké stroje nejsou stavěné na práci v členité krajině a zeleň může přitáhnout škůdce plodin.

Systémové změny v plném proudu

V posledních měsících vrcholí přípravy nové Společné zemědělské politiky (SZP). ČSO, BirdLife International a další národní i mezinárodní organizace na ochranu přírody požadovaly do nové strategie SZP *prostor, peníze a změnu pro přírodu*. Splnění těchto požadavků by výrazně podpořilo celkovou biodiverzitu v krajině, zrnožravé ptáky nevyjímaje. *Prostor pro přírodu* zahrnuje vymezení 10 % rozlohy každé farmy v Evropě pro biodiverzitu. Právě sem spadají tolik potřebné krajinné prvky a neproduktivní plochy. *Penězi pro přírodu* se myslí částka 15 miliard eur, která má podporovat opatření na ochranu biodiverzity a zajistit dostatečný příjem zemědělcům i přes ušlý zisk z neproduktivních ploch. *Změnou pro přírodu* se usiluje o rozhodující přenastavení dotačního systému založeného na přímých dotacích odměňujících ty největší zemědělce a přesměrování prostředků na přechod k šetrnějším způsobům hospodaření do roku 2027.

Čtyřletý proces vyjednávání, odborných konzultací, petic a otevřených dopisů směřuje k nové SZP, která nejspíš přinese určitá vylepšení oproti předchozímu období, její cíle jsou však vzhledem k naléhavosti klimatické krize a tempu vymírání druhů stále málo ambiciózní. Důležitým motivačním nástrojem na ochranu biodiverzity se stala ekoschéma, která mají nahradit neúspěšný pokus o ozelenění přímých plateb z předchozího období. Prostřednictvím ekoschémat budou odměňováni zemědělci, kteří k ochraně přírody přihlédnou nad rámec základních pravidel. Národní strategické plány měly být finálně dokončeny před koncem roku, přesto před vánočními svátky vyslaly nezávislé organizace včetně ČSO směrem k vládě další otevřený dopis. Nastupující novou vládu v něm vyzvaly k přepracování strategického plánu a naplnění svých slibů týkajících se řešení vážných problémů v zemědělské krajině. Nový ministr zemědělství Zdeněk Nekula se do přepracování dokumentu skutečně pustil a dění kolem národní strategie SZP nabírá těsně před odevzdáním finální verze Evropské komisi nečekaných zvratů. Pro přírodu to vypadá po dlouhých letech nadějně. Zdali se skutečně blýská na lepší časy, se však teprve ukáže.

Biopásy jako přírodní krmítka

Velmi přínosným opatřením pro biodiverzitu v rámci SZP jsou tzv. agroenvironmentálně-klimatická opatření (AEKO) Biopásy. Vedle stávajícího krmného a nektarodárného přibude v novém období také AEKO Kombinovaný biopás cílený především na ochranu koroptve polní. Zatímco se zmíněnými strništi a úhory se v naší krajině již prakticky nesetkáme, chemicky neošetřené biopásy představují významný zdroj různých druhů semen, plevelů a hmyzu, a slouží tak kromě vybraných vlajkových druhů také hejnům hladových zvonků, pěnkav, konopek, strnadů, stehlíků nebo vrabců polních. Z hlediska zvonka zeleného je vhodné umístění biopásů v sousedství keřů nebo na okraji lesa.

Výsadbu této dlouhé aleje zrealizoval mikroregion Nechanicko. Velký lán pole se tak stal průchodný pro lidi a krajina pestřejší pro ptáky.

Zvonek zelený ocení veškerou zeleň – biopásy, liniové prvky nebo porosty křovin

Plocha AEKO na ochranu čejky chocholaté je na podzim poseta slunečnicí – oblíbenou položkou na menu zvonka

V současnosti toto opatření pokrývá jen necelé 4000 ha zemědělské krajiny. Přitom podle některých odhadů jsme v posledních 70 letech přišli o 800 000 km mezí, 30 000 km liniové zeleně a 35 000 ha lesíků, hájků a remízků. Aby měly biopásy skutečně pozitivní efekt na vývoj celých ptačích populací, je potřeba, aby se zvětšila jejich celková rozloha. To u zvonků, jejichž úbytek je spjat především s krmítkovou nákazou (trichomonózou), platí dvojnásob. Právě taková přírodní „krmítka“ jako biopásy představují pro naše ptáky nejen přirozený, ale také bezpečný (bezkontaktní) zdroj potravy.

Ekologické zemědělství jako spása?

Vědci sledovali populace ptáků na konvenčních a ekologických farmách v jižní Anglii. Výzkum dokládá, že druhy jako zvonek zelený, hýl obecný, strnad rákosní a vrabec polní projevíly do určité míry vazbu na farmy v ekologickém režimu. Jako hlavní posilující faktor se uvádí především přítomnost přilehlých strnišť, struktura krajiny a pestré složení polních kultur. Největší vliv na rozdíly početnosti ptáků mezi jednotlivými půdními bloky se připisuje odlišnému druhovému složení křovin. Vzhledem k velmi rozdílné struktuře farem nebyly vyvozeny žádné konkrétní závěry o pravděpodobných dopadech absence chemie na ptačí populaci. Nicméně

s hospodařením bez chemie úzce souvisí právě zvýšená podpora pestré skladby plodin, jejich střídání a rozmanitá krajina. Významnou roli ekofarem danou jejich celkovou heterogenní strukturou potvrzuje také řada dalších výzkumů. V jednom z nich se však například ukázalo, že důležitá strniště převládala na půdách s konvenčním zemědělstvím, zatímco na ekologických farmách jich byl nedostatek. Sledované ekologické farmy si zatížení plevely nemohly dovolit a mechanicky je likvidovaly. Zvonku zelenému v tomto případě v zimním období poslouží konvenční farma více než ekologická. To je krásnou připomínkou, že na podniky a jejich skutečný přínos pro biodiverzitu by se mělo nahlížet případ od případu, druh od druhu a s ohledem na sezonnost. Nicméně přechod k ekologickému zemědělství k udržitelnější budoucnosti vede. Akční plán pro rozvoj ekologického zemědělství, jenž je součástí Zelené dohody pro Evropu, si klade za cíl dosáhnout 25 % plochy v ekologickém režimu do roku 2030. I tento pozitivní trend však čeká klikatá cesta k tomu, aby své nelehké poslání produkovat dostatek potravin v souladu s přírodou plnil co nejefektivněji.

Zvonce zvoní na poplach

Zvonce zelení poukazují na důležitost ochrany i těch méně nápadných a běžných druhů ptáků.

K jejich ochraně můžeme přispět péčí o krajinu v našem okolí, zájmem o původ potravin a o politické dění. Pojdme naši procházku zakončit ve starém meruňkovém sadu. Ostrůvek života uprostřed lánů holých polí se táhne za horizont a na cestě k němu nás povzbuzují pestré hlasové projevy ptáků. Dlouho na sebe nenechají čekat ani hvězdy letošního roku a celé hejno zvonků se sesype do korun stromů přímo před námi. Místní prý zvonky na svém krmítku nevdají, i když v krajině se s nimi setkávají denně. Snad je to znamení, že ještě není pozdě zvonit na poplach.

Karolína Mikšlová | vystudovala wildlife management na Fakultě tropického zemědělství České zemědělské univerzity v Praze. V ČSO se věnuje ochraně polních ptáků a poletuje po Krkonoších.

Václav Zámečník | vystudoval krajinné inženýrství na tehdejší Lesnické fakultě České zemědělské univerzity v Praze. Od roku 2003 působí v ČSO, kde se věnuje ochraně ptáků zemědělské krajiny.

Pátrání po nemocném zvonkovi

Foto: Jitř Somr (Flickr ČSO)

Hlášení nemocných ptáků

- Formulář najdeme na stránce **birdlife.cz/choroby**.
- Hlásíme všechny druhy, nejen zvonky.
- Vítané je **doplnit** pozorování **fotografií**.
- Cenná jsou i hlášení z minulosti.
- Jak poznám nemoc? Pták je načepýřený, apatický, často posedává uprostřed krmítka, pospává. Neuletí před námi.

Foto: Jana Nováková

Zvonek zelený s trichomonózou: mokré peří kolem zobáku patří mezi první příznaky, později se přidá netečnost, vysílení, „pospávání“ v krmítku

V zimě se ptáci kolem krmítek shlukují, a snadněji tak může dojít k přenosu chorob (na snímku zvonek zelený a čížek lesní)

Za posledních deset let se podle údajů Jednotného programu sčítání ptáků česká populace zvonka zeleného zmenšila o dvě třetiny. Předpokládá se, že na vině je **trichomonóza** – parazitární onemocnění způsobené prvokem bičenkou drůbeží (*Trichomonas gallinae*). Na člověka ani jiné savce není tato nemoc přenosná, pro drobné ptactvo a především pro zvonky zelené je ovšem smrtící. Ve Velké Británii již vědci prokázali souvislost mezi výskytem trichomonózy a úbytkem zvonků (Lawson a kol. 2012). U nás zatím chybí dostatečně kvalitní data o jejím rozšíření a právě s tím může každý z nás pomoci. **Všimněte si opeřenců ve svém okolí a v případě nálezů nemocných (ať už mrtvých, nebo živých) ptáků vyplňte formulář na webu ČSO.**

Zodpovědné příkrmování

K přenosu ptačích chorob dochází i na krmítkách. Ptáci se na nich shlukují, jsou v těsném kontaktu, často se zde mísí trus a zbytky s čerstvou potravou. To jsou bohužel příhodné podmínky pro šíření patogenů. Je proto žádoucí dodržovat

zásady zodpovědného příkrmování a sledovat zdravotní stav ptáků. Čím více krmítka pozorujeme, tím dříve odhalíme případnou nemoc.

Hlavní zásadou prevence ptačích nemocí je omezit možnost setkávání ptáků na jednom místě (lépe více menších krmítek než jedno velké, nepřekrmoval) a udržovat pravidelnou hygienu. Jednou týdně krmítka i pítka vydrháme a necháme důkladně vyschnout. Právě sucho původce trichomonózy spolehlivě zabíjí.

Doporučujeme příkrmovat pouze od listopadu do března, protože mimo zimní období hrozí vyšší riziko přenosu chorob. Místo příkrmování na jaře a v létě raději uzpůsobme svou zahradu tak, aby v ní ptáci našli dostatek přirozené potravy i úkrytů.

Více k tématu:

Monitoring ptačích chorob
birdlife.cz/choroby
Ptačí svět 2/2021, str. 24–25

Zodpovědné příkrmování
Ptačí svět 4/2021, str. 29

Při výskytu nemoci je klíčové zabránit dalšímu šíření.

- Okamžitě přestaneme krmit alespoň na 14 dní.
- O totéž poprosíme sousedy – cílem je zamezit setkávání ptáků, a tím přenosu choroby.
- Všechna krmítka i pítka vydezinfikujeme roztokem na bázi chloru a necháme důkladně vysušit.
- Výskyt ohlásíme na stránce **birdlife.cz/choroby**.

Ve volné přírodě není smysluplná léčba ptačích chorob možná, naší snahou tedy je, aby se nenakazili dosud zdraví jedinci. Je lepší nutit ptáky k hledání přirozené potravy na větším území než je vystavovat nebezpečí smrtelné nákazy na plném krmítku.

.....
Alena Jechumtál Skálová | je *matematická od dětství tihnoucí k ornitologii. Pracuje v ČSO jako koordinátorka občanské vědy – programů zapojujících veřejnost do vědeckého výzkumu.*

Vytvořme společně fotogalerii ptáka roku 2022

Foto: Radek Papravec (Flickr ČSO)

Foto: Helena Hurvová (Flickr ČSO)

Máte zajímavé fotky **zvonků zelených**, o které byste se chtěli podělit? Ty nejpovedenější rádi použijeme k propagaci ptáka roku 2022. Fotografie lze nahrávat na **birdlife.cz/zvonek-zeleny-galerie**. Děkujeme!

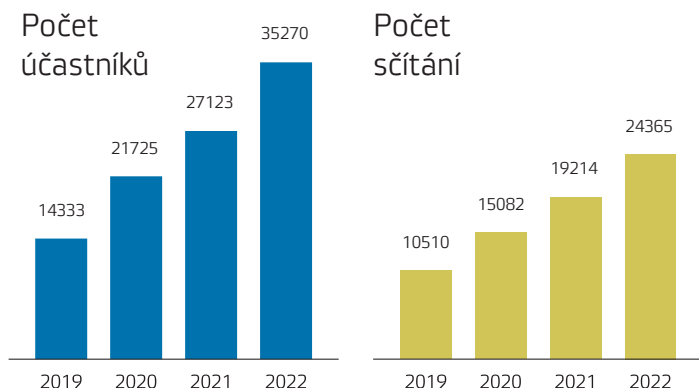
Letošní Ptačí hodinka byla opět rekordní

Čtvrtý ročník Ptačí hodinky, který se konal od 7. do 9. ledna 2022, překonal již tak vysoko nasazenou laťku z roku 2021 o několik tisíc. Do sčítání ptáků (nejen) na krmítkách se zapojilo přes **35 000 dobrovolníků**, kteří odeslali více než **24 000 hodinových sčítání**. Pokud by podobný objem dat měl zaznamenat jeden člověk, musel by sčítat dnem i nocí přes **tisíc dní** v kuse. Bez dobrovolníků – občanských vědců – by sběr dat v takovém rozsahu nebyl nikdy možný. Děkujeme všem, kteří se do sčítání zapojili!

Velký ohlas Ptačí hodinky mezi širokou veřejností má přínos nejen v množství sesbíraných dat, ale pomáhá zviditelnit i Českou společnost ornitologickou jako takovou. Spolu s Ptačí hodinkou tak dostávají větší mediální prostor i další důležitá témata – význam monitoringu ptactva, zájem o jeho ochranu, a s tím i ochranu přírody jako celku.

Metodika sčítání je záměrně velmi jednoduchá. Během hodinového pozorování účastníci zapisují všechny ptáky v dohledu, přičemž pro každý druh nás zajímá nejvyšší počet najednou pozorovaných jedinců. Díky této jednoduché podmínce se nestane, že bychom jednoho opeřence omylem započítali opakovaně.

Mezi nejpočetněji pozorovanými druhy byly již tradičně sýkora koňadra, oba druhy našich vrabců a za nimi sýkora modřínka. Žebříček nejčastěji zaznamenaných druhů je ale trochu jiný, jak ukazuje tabulka. Vysoká početnost totiž nemusí nutně znamenat, že druh během své hodinky viděla většina účastníků. Pěkně to lze ilustrovat právě na příkladu vrabců a modřínek. Zatímco modřínky se ukázaly na 70 % všech

Od prvního ročníku Ptačí hodinky v roce 2019 počty účastníků i sečtených „hodinovek“ každoročně rostou

Druhy pozorované nejčastěji během sčítání 2022

krmítek, vrabci navštívili během sčítání zhruba 40 % krmítek (oba druhy podobně). Když už se však vrabci objevili, přilétli průměrně v mnohem větším hejnu, takže ve výsledku početně předběhli „častější“ modřínky.

Z dalších druhů byl letošní ročník hojný na lesní ptáky – strakapoudy, sojky, brhlíky, hýly, dlasky a další jsme během sčítání zaznamenali u svých krmítek častěji než v roce loňském. Naopak čížků po loňské irupci – dle očekávání – ubylo. Podrobné výsledky z jednotlivých ročníků najdeme na ptachodinka.birdlife.cz/vysledky. Srovnání z roku na rok samozřejmě ještě neznamená, že daný druh mizí nebo jej naopak přibývá. Na podobné závěry je potřeba dlouhodobé sledování a Ptačí hodinku jsme sčítali teprve počtvrté.

Zpestřením letošního ročníku byly kvízy s fotografiemi nejčastějších návštěvníků krmítek. Na webu najdeme kvízy různé obtížnosti – od zřetelných snímků po opeřence skryté za větví, stejně jako při pozorování v přírodě. Letošní Ptačí hodinka je sice za námi, můžeme však dál trénovat určování ptačích sousedů, a v předstihu se tak připravit na pátý ročník.

Alena Jechumtál Skálová

Za rok sčítáme znovu: **6.–8. ledna 2023**
ptachodinka.birdlife.cz

Vytvořme společně fotogalerii Ptačí hodinky

Děkujeme, že se s námi dělíte o své **nejkrásnější záběry ptačích hostů na krmítku**.

Ty nejpovedenější rádi použijeme k propagaci sčítání a ochrany ptáků. Fotografie lze nahrávat na ptachodinka.birdlife.cz/galerie.

Foto: Zdeněk Vondráček (Flickr ©SO)

Foto: Roman Kus (Flickr ©SO)

Hýl obecný přilétl během Ptačí hodinky 2022 na každé jedenácté krmítko a dlask tlustozobý byl spatřen dokonce třikrát častěji než loni

Partneři Ptačí hodinky

Máte rádi ptáky? Chcete se zapojit do jejich ochrany? Chcete je blíže poznat?

ČESKÁ SPOLEČNOST ORNITOLOGICKÁ

Už více než šest tisíc lidí podporuje svým členstvím v ČSO ochranu a výzkum ptactva.

Přidejte se k nám také a staňte se členem s řadou výhod jako například:

- zvýhodněné exkurze za ptáky
- ornitologické aktivity v průběhu celého roku
- slevy do e-shopu
- 4x ročně časopis *Ptačí svět*

birdlife.cz/prihlaska/ **TĚŠÍME SE NA VÁS!**

Všechny zájemce o výzkum, ochranu a pozorování ptáků zveme na celostátní ornitologickou konferenci ČSO

Ptáci a svět v pohybu 23.–25. 9. 2022, Mikulov

Přednášky, diskuse, společenský večer, exkurze, prodejní stánky, ...

Pořádají Česká společnost ornitologická a Regionální muzeum v Mikulově.

Podrobnosti včetně přihlášky již v březnu na birdlife.cz.

INZERCE

**žaluzie | rolety | markýzy
fasádní clony | pergoly**

Stínění Climax to má pod kontrolou.

Exkluzivní partner
stínící techniky Climax.

HAKL®
Stínící technika

Jinačovice 161, 664 34
777 317 963 | hakl@hakl.cz

www.hakl.cz

**Na svých toukách za ptáky
sledujte i veverky!**

Pomozte nám zmapovat, kde všude u nás veverky žijí. V náleзовé databázi ochrany přírody jsou místa, odkud zatím nemáme žádná pozorování. Své nálezy zadávejte do mobilní aplikace BioLog a pomozte nám tato prázdná místa zaplnit. Děkujeme Vám.

<http://biolog.nature.cz/>

CL COMPANION
VOLNOST
PRO NEZAPOMENUTELNÉ
ZÁŽITKY

SEE THE UNSEEN

SWAROVSKI
OPTIK

meopta

JEDINEČNOST
SE SKRÝVÁ
V DETAILU

MEOSTAR BI PLUS

- VYSOKÁ OSTROST A ROZLIŠENÍ OBRAZU
- VYNIKAJÍCÍ SVĚTELNÁ PROPUSTNOST
- NEJOBLÍBENĚJŠÍ DALEKOHLEDY PRO POZOROVÁNÍ PŘÍRODY

Doporučeno
Českou společností ornitologickou.
Slevy pro členy ČSO
na www.birdlife.cz/meopta.

LIMITOVANÁ
EDICE